श्री हरिभद्रसूरिकृतव्याख्याविभूषितं

श्री चिरंतनाचार्यविरचितं

श्री पंचसूत्रम्

साधुधर्मपरिभावना सूत्रम्

प्रव्रज्याफल सूत्रम्

पाप प्रतिघातगुणबीजाधान सूत्रम्

प्रव्रज्याविधिग्रहण सूत्रम्

प्रव्रज्यापरिपालना सूत्रम्

संपादक :

मुनिजयदर्शनविजयो गणी

શ્રી પંચસૂત્ર ગ્રન્થના રચયિતાનું નામ ચિરંતનાચાર્ય છે. ધ્યાત્મમાર્ગના રસિયા જીવોના હૃદયમાં એ મહર્ષિ ખૂબજ આદરભર્યું સ્થાન ધરાવે છે. આ સૂત્રના ટીકાકાર યાકિની મહત્તરા સૂનુ શ્રી હરિભદ્ર સૂરિ મહારાજાએ સૂત્રનાં પદોનું રહસ્ય જે રીતે પ્રગટ કર્યું છે તે પણ દરેક વાંચનારાને નતમસ્તક બનાવે તેવું છે. સંસારીજીવની મૂળ અવસ્થાના વર્ણનથી માંડીને સિદ્ધ બનવા સુધીની પ્રક્રિયાને અસરકારક વાકયરચનામાં અહીં રજુ કરવામાં આવી છે.

આજકાલ માનવજીવન સંતોષપ્રધાન બનવાને બદલે સંકલેશપ્રધાન બનતું જાય છે. ગૃહસ્થજનો માટે તો સંકલેશની ફરિયાદ સહજ હોય પણ અધ્યાત્મમાર્ગના મુસાફર બનેલા માણસો પણ સંકલેશ થતો હોવાનું નિખાલસપણે કબૂલ કરે છે. શ્રી પંચસૂત્રકારે સંકલેશની પીડાનું અકસીર ઔષધ પોતાના પ્રથમસૂત્રમાંજ આપણને ભેટ આપ્યું છે.

(અનુસંધાન ટાઈટલ ૩ ઉપર)

श्री पञ्चसूत्रम्

संपादक :

मुनिजयदर्शनविजयो गणी

प्रकाशक :

श्री जिनाज्ञा प्रकाशन

वापी

□ श्री पञ्चसूत्रम्

□ प्रथम आवृत्ति : वि. स. २०५८, अैप्रिल, २००२

□ नकल : ६००

□ मूल्य : १२ रुपिया

प्राप्तिस्थान

शा. ठाकोरलाल उत्तमचंद

नहेरु स्ट्रीट, वापी - ३९६ १९१

(जि. वलसाड)

आ पुस्तिका ज्ञानद्रव्यथी प्रकाशित थई होवाथी श्रावकोओ तेनुं मूल्य चूकवीने के योग्य नकरो भरीने पुस्तिकानो उपयोग करवो ।

प्रकाशकीय.....

नानी पुस्तिकारुपे संस्कृतमां श्रीपञ्चसूत्र (सटीक) प्रकाशित करता अमो आनंद अनुभवीए छीए । श्री चिरंतनाचार्यनी आ अतिकल्याणकारी कृति छे । आनो स्वाध्याय आत्माने अद्‌भूत आनंदथी भरी दे छे । पू. साधु-साध्वीजी भगवंतो विहारमां पण साथे राखीने आ ग्रन्थरत्नो स्वाध्याय करी शके तेवा कदमां आ पुस्तिका प्रगट करवामां आवी छे.

आ पुस्तिकानुं संपादन पूज्यपाद गणिवर्यश्री जयदर्शनविजयजी म.सा.ए कर्युं छे. पूज्यपाद आचार्य भगवंत श्रीमद् विजयचन्द्रगुप्तसूरीश्वरजी महाराजाए प्रूफ चेकिंग साथे संपादित करेली पोतानी मेटर अमने आपी छे. तेथी अमारुं कार्य खूब ज सरळ बनी गयुं । तेओश्रीनी आ सहृदयता अविस्मरणीय छे । श्री मोटामीया - मांगरोण जैनसंघे पोताना ज्ञानद्रव्यनो सदुपयोग करी आ पुस्तिका प्रकाशनमां आर्थिक सहयोग आप्यो छे तेनी खूब खूब अनुमोदना करीए छीए । दरेक संघो पोताना ज्ञान द्रव्यनो आ रीते सदुपयोग करता रहे तो अनेक शास्त्रो प्रकाशित थई शके ।

आ ग्रन्थरत्नना अध्ययन-मनन द्वारा भव्यात्माओ समाधिभावने स्थिर करी अंते सिद्धिपदने प्राप्त करे तेवी शुभकामना व्यक्त करीए छीए ।

श्री जिनाज्ञा प्रकाशन - वापी

अनुक्रमणिका.......

पापप्रतिघातगुणबीजाधानसूत्रम् । १

साधुधर्मपरिभावनासूत्रम् । २६

प्रव्रज्याविधिग्रहणसूत्रम् । ३८

प्रव्रज्यापरिपालनासूत्रम् । ५१

प्रव्रज्याफलसूत्रम् । ७३

|| अर्हम् ||

|| चिरन्तनाचार्यकृतं पञ्चसूत्रम् ||

(श्रीहरिभद्राचार्यकृतव्याख्यासमलङ्कृतम्)

प्रणम्य परमात्मानं, महावीरं जिनेश्वरम् ।
सत्पञ्चसूत्रकव्याख्या, समासेन विधीयते ॥१॥

आह-किमिदं पञ्चसूत्रकं नाम ? उच्यतेपापप्रतिघात-गुणबीजाधानसूत्रादीनि पञ्चसूत्राण्येव, तद्यथा-पापप्रतिघात-गुणबीजाधानसूत्रम् १ साधुधर्मपरिभावनासूत्रम् २ प्रव्रज्या-ग्रहणविधिसूत्रम् ३ प्रव्रज्यापरिपालनासूत्रम् ४ प्रव्रज्याफलसूत्रम् ५ इति । आह, किमर्थमेवमेतेषामुपन्यासः ? इत्यत्रोच्यते-एतदर्थस्यैवमेव तत्त्वतो भावः, इति ख्यापनार्थं, न हि प्रायः पापप्रतिघातेन गुणबीजाधानं विना तत्त्वतस्तच्छ्रद्धाभावप्ररोहः, न चासत्यस्मिन् साधुधर्मपरिभावना, न चापरिभावितसाधु-धर्मस्य प्रव्रज्याग्रहणविधावधिकारः, न चाप्रतिपन्नस्तां तत्पा-लनाय यतते, न चापालने एतत्फलमाप्नोतीति प्रवचनसार एष सज्ज्ञानक्रियायोगात् । अन्यथा अनादिमति संसारे यथा

कथञ्चिदनेकशः एतत्प्राप्त्यादेः स्यादेतत्सर्वसत्त्वानामेव, न चैतदेव, सर्वसत्त्वानां सिद्ध्यभावात् । सिद्धिश्च प्रधानं फलं प्रव्रज्या-परिपालनस्य । आनुषङ्गिकं तु सुदेवत्वादि । यथा कथंचिदनेकश एतत्प्राप्त्यादिवचनप्रामाण्यात्, सर्वसत्त्वानामेव प्रायो ग्रैवेयकेष्वनन्तश उपपातश्रुतेः, न च तेषु साधुक्रिया-मन्तरेणोपपातः, न च सम्यग्दृष्टेरपार्द्धपुद्गलपरावर्त्ताभ्यधिको भव इति भावनीयमेतत् । तस्मान्निर्बीजस्यैव क्रियामात्रस्य सा प्राप्तिरिति प्रतिपत्तव्यम् । सबीजायां तु तस्यां न दीर्घदौर्गत्यम्, अत एतदर्थस्यैवमेव तत्त्वतो भावः, इति स्थितम् । अयं चातिगम्भीरो न भवाभिनन्दिभिः क्षौद्र्याद्युपघातात्प्रतिपत्तुमपि शक्यते । आस्तां पुनः कर्त्तुमिति, न सर्वेषामेवैतत्प्राप्त्यादि, अतो यथोक्तदोषाभावः, इत्यलं विस्तरेण । इह चेदमादिसूत्रम्-

णमो वीअरागाणं सव्वण्णूणं देविंदपूइआणं
जहट्ठिअवत्थुवाईणं तेलुक्कगुरूणं अरुहंताणं भगवंताणं ।

'नमो वीतरागेभ्यः' । तत्र रज्यतेऽनेनेति रागः, रागवेदनीयं कर्म । आत्मनः क्वचिदभिष्वङ्गपरिणामापादनात् । रञ्जनं वा

रागः, रागवेदनीयकर्मापादितो भावोऽभिष्वङ्गपरिणाम एव । वीतोऽपेतो रागो येषां ते वीतरागाः, तेभ्यो नमः । एतच्च वीतद्वेषमोहोपलक्षणम् । वीतद्वेषेभ्यो वीतमोहेभ्यः । तत्र द्विष्यतेऽनेनेति द्वेषः, द्वेषवेदनीयं कर्म, आत्मनः क्वचिदप्रीति-परिणामापादनात् । द्वेषणं द्वेषः, द्वेषवेदनीयकर्मापादितो भावोऽप्रीतिपरिणाम एव । एवं मुह्यतेऽनेनेति मोहः, मोहवेदनीयं कर्म । आत्मनः क्वचिदज्ञानपरिणामापादनात् । मोहनं वा मोहः, मोहवेदनीयकर्मापादितोऽज्ञान-परिणाम एव । एतदुपलक्षणं वीतरागग्रहणम् । तथा चाह-'सर्वज्ञेभ्यः' न ह्यवीतरागा एव अवीतद्वेषादयः सर्वज्ञा भवन्ति, सर्वं जानन्तीति सर्वज्ञास्तेभ्यो नमः । आह-ये वीतरागास्ते सर्वज्ञा एवेति गतार्थं विशेषणं; न, छद्मस्थवीतरागा-णामसर्वज्ञत्वात् । यद्येवं सर्वज्ञेभ्य इत्येतावदेवास्तु, अलं वीतरागग्रहणेन; न, अवीतरागाणामपि सकलशास्त्र-विदामुपचारेण सर्वज्ञव्यवहारसिद्धेस्तद्व्यवच्छेदार्थं वीतरागग्रहणमिति । एतद्विशेषणायैवाह-'देवेन्द्रपूजितेभ्यः' देवेन्द्राः शक्रादयस्तैः पूजिताः समभ्यर्चितास्तेभ्यो नमः । आह-

ये वीतरागाः सर्वज्ञाश्च ते देवेन्द्रपूजिता एवेति नार्थोऽनेन विशेषणेन; न, मुण्डकेवलिप्रभृतीनां केषाञ्चित्तत्पूजितत्वानुपपत्तेः । यद्येवं देवेन्द्रपूजितेभ्य इत्येतदेवास्तु, अलं वीतरागादिग्रहणेन; न, अवीतरागादीनामपि गणधरादीनां देवेन्द्रपूजितत्वसिद्धेस्तद्व्यवच्छेदार्थं वीतरागादिग्रहणमिति । एतद्विशेषणायैवाह-'यथास्थितवस्तुवादिभ्यः' यथास्थितमभिलाप्यानभिलाप्यत्वादिना प्रकारेण स्थितं वस्तु वदितुं शीलाः, यथास्थितवस्तुवादिनस्तेभ्यो नमः । आह-ये वीतरागाः सर्वज्ञाः, देवेन्द्रपूजिताश्च ते यथास्थितवस्तुवादिन एवेति न किञ्चिदनेन विशेषणेन; न, असदभ्युपगमव्यवच्छेदार्थत्वात् । तथा ह्यस्त्येवंविधोऽसदभ्युपगमः किल वीतरागादयोऽपि न यथास्थितवस्तुवादिनः, 'वस्तु वाचामगोचरः' इति वचनात् । यद्येवं यथास्थितवस्तुवादिभ्य इत्येतावदेव चारु, नार्थो वीतरागादिग्रहणेन; न, साम्यतः पूर्वधरादेरपि यथास्थितवस्तुवादित्वात्तद्व्यवच्छेदार्थं वीतरागादिग्रहणमिति, व्यवच्छेदश्चेह सर्वत्र गुणप्रकर्षवान् स्तवार्ह इति तस्य तत्संपादने तदन्तर्गत-

गुणानां तत्संपादनमेवेति न्यायख्यापनार्थमिति तु निराकरणार्थमेव । एभिश्चतुर्भिर्विशेषणपदैरपायापगमातिशयादयश्चत्वारो मूलातिशया उक्ता वेदितव्याः । तद्यथाअपायापगमातिशयः १, ज्ञानातिशयः २, पूजातिशयः ३, वागतिशय ४ श्च यथोद्देशमेव च वेदितव्याः । अनेनैव क्रमेणैतेषां भावात् । तथाहि-वीतरागो १ भूत्वा सर्वज्ञो २ भवति, सर्वज्ञस्य च पूजातिशयसंभवः ३, तदनु धर्मदेशना ४, इति । अनेनैव क्रमेणैतेषां भाव इति । एतदविनाभाविनो भाविनश्चान्येऽपि देहसौगन्ध्यादयः प्रभूता वेदितव्याः । ततश्च 'चतुस्त्रिंशदतिशयसमन्वितेभ्यः परमात्मभ्यो नमः' इत्युक्तं भवति । अत एव सकलविशेषणार्थोपसंहारेणाह-- 'त्रैलोक्यगुरुभ्यः' त्रैलोक्यवासिसत्त्वेभ्यो गृणन्ति शास्त्रार्थमिति त्रैलोक्यगुरवः, तद्गुणाधिकत्वात्तन्माननीयत्वाद्वा, तेभ्यो नमः । एतेनैव संनिबन्धनेनान्वर्थनाम्नाऽऽह-'अरुहेभ्यो भगवद्भ्यः' इति न रोहन्ति न भवाङ्कुरोदयमासादयन्ति, कर्मबीजाभावादिति अरुहाः तेभ्यः । किंविशिष्टेभ्यः ? भगः समग्रैश्वर्यादिलक्षणः, स विद्यते येषां ते भगवन्तः, तेभ्यो

भगवद्भ्यो नम इति । एवंभूताश्च ते समधिकृतातिशय-भाजश्चरमदेहस्था अपि, ततो मुक्तिभावे जन्माङ्कुरोदयाभावात् । अत एवाह-एतदुक्तार्थसूत्रानुवादकृत्-

जे एवमाइक्खंति-इह खलु अणाइजीवे,

अणाइजीवस्स भवे, अणाइकम्म-

संजोगनिव्वत्तिए, दुक्खरूवे, दुक्खफले, दुक्खाणुबंधे ।

एवं चानन्तरेण ग्रन्थेनेष्टदेवतानमस्कारः । अनुवाद-करणस्यापि श्रेयोभूतत्वेन तदारम्भे विघ्नविनायकोपशान्तये मङ्गलार्थ उक्तो वेदितव्यः । 'ये' वीतरागादिविशेषणविशिष्टा भगवन्त 'एवं' इति वक्ष्यमाणं 'आचक्षते' अत्यर्थव्यक्त-मभिदधति, कथम् ? इत्याह-'इह खल्वनादिजीवः' इह लोके खलुशब्दोऽवधारणार्थः । लोके एव नालोके अनादिः सततं समवस्थितो जीव आत्मा सर्वथाऽसतः सत्ताऽयोगात् । अतिप्रसङ्गात् । विशिष्टशक्त्यसिद्धेः । तथा 'अनादिजीवस्य भवः' भवन्त्यस्मिन् कर्मवशवर्त्तिनः प्राणिन इति भवः, संसारः । किंभूतोऽयम् ? इत्याह-'अनादिकर्मसंयोगनिर्वर्त्तितः' अनादि-

श्चासौ कर्मसंयोगश्च, तत्कृत इत्यर्थः । नान्यथा, कर्मसंयोग-मुक्तस्येव केवलस्य तदयोगात्; अहेतुकत्वापत्तेः । कृतकत्वेऽपि प्रवाहतस्तथाविधकालवत्, अनादित्वाविरोधात् । अयमेव विशिष्यते- 'दुःखरूपो दुःखफलो दुःखानुबन्धः' तत्र दुःखरूपः, जन्मजरामरणरोगशोकरूपत्वात् एतेषां च दुःखत्वात् । तथा दुःखफलः, गत्यन्तरेऽपि जन्मादिभावात् । तथा दुःखानुबन्धः, अनेकभववेदनीयकर्मावहत्वात् । कस्तर्ह्यस्य प्रतीकारः ? इत्याह-

एअस्स णं वुच्छित्ती सुद्धधम्माओ, सुद्धधम्मसंपत्ती पाव-कम्मविगमाओ, पावकम्मविगमो तहाभव्वत्ताइभावओ ।

'एतस्य' भवस्य, 'णं' इति वाक्यालंकारे, 'व्यवच्छित्तिः' उच्छित्तिः 'शुद्धधर्मात्' ज्ञानदर्शनचारित्ररूपात्, औचित्येन सातत्यसत्कारविधिसेवितात् । अयं च श्रावका-देरप्यभिग्रहपालनेन ज्ञेयः, अभिग्रहभावस्य सातत्येन भावा-दिति । शुद्धधर्मसंप्राप्तिः कुतः ? इत्याह-शुद्धधर्मो यथोदितः, तस्य सम्यक्प्राप्तिः संप्राप्तिः भावप्राप्तिरित्यर्थः । पापकर्म

मिथ्यात्वमोहनीयादि, तस्य विगमो विशिष्टो गमः, अपुनर्बन्धकत्वेन पृथग्भाव इति यावत्, तस्मात्पापकर्मविगमात् । अयं पुनः कुतः ? इत्याह-'पापकर्मविगमः' यथोदितः, 'तथाभव्यत्वादिभावात्' भव्यत्वं नाम सिद्धिगमनयोग्यत्वमनादिपारिणामिको भावः । तथाभव्यत्वमिति विशिष्टमेतत्, कालादिभेदेनात्मनां बीजसिद्धिभावात् । आदिशब्दात्कालनियतिकर्मपुरुषकारपरिग्रहः । साध्यव्याधिकल्पत्वात् तथाभव्यत्वस्य विपाकसाधनान्याह-

तस्स पुण विवागसाहणाणि चउसरणगमणं दुक्कडगरिहा सुकडाणसेवणं अओ कायव्वमिणं होउकामेणं सया सुप्पणिहाणं भुज्जो भुज्जो संकिलेसे तिकालमसंकिलेसे ।

'तस्य पुनः' तथाभव्यत्वस्य 'विपाकसाधनानि' अनुभावकारणानि । कानि तानि ? इत्याह-चतुर्णामर्हत्सिद्धसाधुकेवलिप्रज्ञप्तधर्माणां शरणगमनं, प्रधानशरणोपगम इत्यर्थः । महानयं प्रत्यपायपरिरक्षणोपायः । तथा दुष्कृतेष्विह

परभवगतेषु गर्हा अकर्त्तव्यबुद्धिसारा परसाक्षिकी । तथा-निवेदनाप्रतिपत्तिर्दुष्कृतगर्हा । अप्रतिहतेयं कर्मानुबन्धापनयने, इति कर्त्तव्या । तथा सुकृतस्य सति विवेके नियतभाविनोऽ-खण्डभावसिद्धेः परकृतानुमोदनरूप-स्यासेवनं, महदेत-त्कुशलाशयनिबन्धनमिति परिभावनीयम् । कृतकारिता-नुमतिभेदभिन्ने हि पुण्यपापे । एभिस्तत्तथास्वाभाव्यात्साध्य व्याधिवत्तथाभव्यत्वं परिपाच्यते, इति । यत एवमतः यस्मादुक्त-वदधिकृततत्त्वसिद्धिः; 'अतः' अस्मात्कारणात्कर्त्तव्यं' 'इदं' वक्ष्यमाणं 'भवितुकामेन' मोक्षार्थिना भव्यसत्त्वेन । कथं कर्त्तव्यम् ? इत्याह-'सदा' सर्वकालं 'सुप्रणिधानं' शोभनेन प्रणिधानेन, नात्र कालो नियम्यते किं तु सुप्रणिधानमिति । यदा यदा क्रियते, तदा तदा सुप्रणिधानं कर्त्तव्यमित्यर्थः । सुप्रणिधानस्य फलसिद्धौ प्रधानाङ्गत्वात् । उक्तं च-"प्रणिधानकृतं कर्म, मतं तीव्रविपाकवत् । सानुबन्धननियमा-च्छुभांशाच्चैतदेव तत्" । इत्थं चैतदङ्गीकर्त्तव्यम् इत्याह-कर्त्तव्यमिदं, 'भूयो भूयः' पुनः पुनः 'संक्लेशे' सति तीव्ररागा-

दिसंवेदनरूपेऽरतावुत्पन्नायामिति यावत् । तथा 'त्रिकालं' त्रिसन्ध्यं कर्त्तव्यमिदम् । असंक्लेशे प्रकृत्या कालगमने सति यत्कर्त्तव्यं तदाह-

जावज्जीवं मे भगवंतो परमतिलोगनाहा

अणुत्तरपुन्नसंभारा खीणरागदोसमोहा

अचिंतचिंतामणी भवजलहिपोआ एगंतसरणा अरहंता सरणं ।

'जावज्जीवं मे भगवंतो अरहंता सरणं' इति योगः । 'यावज्जीवं' यावज्जीवितं 'मे' मम 'भगवन्तः' समग्रैश्वर्यादियुक्ताः 'अर्हन्तः शरणं' इति योगः । अत्र 'यावज्जीवं' इति कालपरिमाणं, परतो भङ्गभयात्, न पुनरवधित्वेन परतोऽप्यधिकृतशरणस्येष्टत्वात् । एत एव विशेष्यन्ते-परमाश्च ते दुर्गतिभयसंरक्षणेन त्रिलोकनाथाश्च, अत्र त्रिलोकवासिनो देवादयः परिगृह्यन्ते । एत एव विशेष्यन्ते-अनुत्तरः सर्वोत्तमहेतूत्कर्षात्पुण्यसंभारः, तीर्थंकरनाम-कर्मलक्षणो येषां ते, तथा । त एव विशेष्यन्ते-क्षीणा रागद्वेषमोहा अभिष्वङ्गाऽप्रीत्यज्ञानलक्षणा येषां ते, तथा । त एव विशेष्यन्ते 'अचिन्त्यचिन्तामणयः'

चिन्तातिक्रान्तापवर्गविधायकत्वेन । त एव विशेष्यन्ते 'भव-जलधिपोताः' तद्वदुत्तारकत्वेन । त एव विशेष्यन्ते-'एकान्त-शरण्याः' सर्वाश्रितहितत्वेन । क एवंभूताः ? किं वा एते ? इत्याह-'अर्हन्तः शरणम्' तत्राशोकाद्यष्टमहाप्रातिहार्यलक्षणम्, पूजामर्हन्तीत्यर्हन्तः, ते मम शरणमाश्रय इति ।

तहा पहीणजरामरणा अवेअकम्मकलंका
पणट्ठवाबाहा केवलनाणदंसणा सिद्धिपुर-
निवासी निरुवमसुहसंगया सव्वहा कयकिच्चा सिद्धा सरणं ।

'तहा पहीणजरामरणा सिद्धा सरणं' इति योगः । तथा न केवलमर्हन्तः, किं तु सिद्धाः शरणमिति क्रिया । किंविशिष्टास्ते ? इत्याह-'प्रक्षीणजरामरणा' प्रक्षीणे सदाऽपुनर्भावित्वेन जरामरणे येषां ते, तथा, जन्मादिबीजाभावात् । एत एव विशेष्यन्ते-'अपेतकर्मकलङ्काः' अपेतः कर्मकलङ्को येषां ते तथाविधाः, सर्वथा कर्मरहिता इत्यर्थः । एत एव विशेष्यन्ते-'प्रनष्टव्याबाधाः' प्रकर्षेण नष्टा क्षीणा व्याबाधा येषां ते तथा, सर्वव्याबाधावर्जिता इति भावः । एत एव विशेष्यन्ते-'केवलज्ञानदर्शनाः' केवले

संपूर्णे ज्ञानदर्शने येषां ते तथाविधाः, सर्वज्ञाः सर्वदर्शिन इत्यर्थः । एत एव विशेष्यन्ते-'सिद्धिपुरनिवासिनः' सिद्धिपुरे लोकान्ते वस्तुं शीलं येषां ते तथा, मुक्तिनिवासिन इति गर्भः । एत एव विशेष्यन्ते-'निरुपमसुखसङ्गताः' निरुपमसुखेनाविद्यमाना-पेक्षेण संगताः, इति समासः । असांयोगिकानन्दयुक्ता इत्यर्थः । एत एव विशेष्यन्ते-'सर्वथा कृतकृत्याः' सर्वथा सर्वप्रकारैः कृतं कृत्यं यैस्ते तथा, निष्ठितार्था इति भावः । क एवंभूताः ? किं वा एते ? इत्याह-'सिद्धाः शरणं' सिद्ध्यन्ति स्म सिद्धाः परमतत्त्वरूपास्ते मम शरणमाश्रय इति ।

तहा पसंतगंभीरासया सावज्जजोगविरया
पंचविहायारजाणगा परोवयारनिरया
पउमाइनिदंसणा झाणज्झयणसंगया
विसुज्झमाणभावा साहू सरणं ।

'तहा पसंतगंभीरासया साहू सरणं' इति योगः । तथा न केवलं सिद्धाः शरणं, किंतु साधवः शरणमिति क्रिया । किंविशिष्टास्ते ? इत्याह-प्रशान्तः क्षान्तियोगात्, गंभीरोऽ-

गाधतया, आशयश्चित्तपरिणामो येषां ते प्रशान्तगंभीराशयाः। एत एव विशेष्यन्ते-सहावद्येन सावद्यः, सपापो योगो व्यापारः कृतादिरूपः, तस्माद्विरताः 'सावद्ययोगविरताः' एत एव विशेष्यन्ते-पञ्चविधमाचारं ज्ञानाचारादिभेदभिन्नं जानते, इति 'पञ्चविधाचारज्ञाः'। एत एव विशेष्यन्ते-परोपकारे एकान्तिकात्यन्तिकरूपे निरताः, 'परोपकारनिरताः'। एत एव विशेष्यन्ते-पद्मादीनि पङ्कोत्पत्तिजलस्थितिभावेऽपि तदस्पर्शनेन, कामभोगापेक्षयैवमेव भावः, इति निदर्शनानि येषां ते, 'पद्मादिनिदर्शनाः'। आदिशब्दाच्छरत्सलिलादि-ग्रहः। एत एव विशेष्यन्ते-ध्यानाध्ययनाभ्यां एकाग्रचित्तानिरोधस्वाध्यायलक्षणाभ्यां संगताः, 'ध्यानाध्ययनसंगताः'। एत एव विशेष्यन्ते-विशुध्यमानो विहितानुष्ठानेन भावो येषां ते 'विशुध्यमानभावाः'। क एवं भूताः ? किं वा एते ? इत्याह-तत्र सम्यग्दर्शनादिभिः सिद्धिं साधयन्तीति साधवः, मुनय इत्यर्थः। ते मम शरणमाश्रय इति।

तहा सुरासुरमणुअपूइओ मोहतिमिरंसुमाली

रागद्दोसविसपरममंतो हेऊ सयलकल्लाणाणं
कम्मवणविहावसू साहगो सिद्धभावस्स
केवलिपण्णत्तो धम्मो जावज्जीवं मे भगवं सरणं।
सरणमुवगओ अ एएसिं गरहामि दुक्कडं।

'तहा सुरासुरमणुअपूइओ केवलिपण्णत्तो धम्मो जावज्जीवं मे भगवं सरणं' इति योगः। तथा न केवलं साधवः शरणं, किं तु केवलिप्रज्ञप्तो धर्म इति संबन्धः। किंविशिष्टः ? इत्याह-सुरासुरमनुजैः पूजितः 'सुरासुरमनुजपूजितः'। सुरा ज्योतिष्कवैमानिकाः। असुरा व्यन्तरभवनपतयः। मनुजाः पुरुषविद्याधराः। अयमेव विशेष्यते-मोहस्तिमिरमिव मोहतिमिरं सद्दर्शनावारकत्वेन, तस्यांशुमालीवांशुमाली, तदपनयनादादित्यकल्पः। अयमेव विशेष्यते-रागद्वेषौ विषमिव रागद्वेषविषं, तस्य परममन्त्रः, तद्घातित्वेनेति भावः। अयमेव विशेष्यते-'हेतुः' कारणं, प्रवर्त्तकत्वादिना, 'सकलकल्याणानां' सुदेवत्वादीनाम्। अयमेव विशेष्यते-कर्मवनस्य ज्ञानावरणीया-दिसमुदयरूपस्य विभाव-सुरिवाग्निरिव,

तद्दाहकत्वेन । अयमेव विशेष्यते-'साधकः' निर्वर्त्तकः, 'सिद्धभावस्य' सिद्धत्वस्य, तथा तत्संपाद-कत्वेन। कोऽयमेवं ? किं वा ? इत्याह-'केवलिप्रज्ञप्तः' केवलिप्ररूपितः, 'धर्मः' श्रुतादिरूपः । 'यावज्जीवं' इति पूर्ववत् 'मे' मम 'भगवान्' समग्रैश्वर्यादि-गुणयुक्तः 'शरणं' आश्रयः। एतच्चतुःशरणगमनं, एकार्थ-साधकत्वेन प्रभूतानामप्यविरुद्धमेव । अत एव परमार्थम्-''चत्तारि सरणं पवज्जामि, अरहंते सरणं पवज्जामि, सिद्धे सरणं पवज्जामि, साहू सरणं पवज्जामि, केवलिपण्णत्तं धम्मं सरणं पवज्जामि'' इति । चतुःशरणगमनानन्तरं दुष्कृतगर्होक्ता। तामाह-शरणमुपगतश्च सन्नेतेषामर्हदादीनां गर्हे दुष्कृतम्। किंविशिष्टं ? इत्याह-

जण्णं अरहंतेसु वा सिद्धेसु वा आयरिएसु वा उवज्झाएसु वा साहूसु वा साहुणीसु वा, अन्नेसु वा धम्मट्ठाणेसु माणणिज्जेसु पूअणिज्जेसु, तहा माईसु वा पिईसु वा बंधूसु वा मित्तेसु वा उवयारीसु वा ओहेण वा जीवेसु मग्गट्ठिएसु अमग्गट्ठिएसु मग्गसाहणेसु अमग्गसाहणेसु जं किंचि वितहमायरिअं

अणायरिअव्वं अणिच्छिअव्वं पावं पावाणुबंधि सुहुमं वा बायरं वा मणेण वा वायाए वा काएण वा कयं वा काराविअं वा अणुमोइअं वा रागेण वा दोसेण वा मोहेण वा इत्थं वा जम्मे जम्मंतरेसु वा गरहिअमेअं दुक्कडमेअं उज्झियव्वमेअं विआणिअं मए कल्लाणमित्तगुरुभगवंतवयणाओ एवमेअंति रोइअं सद्धाए अरहंतसिद्धसमक्खं गरहामि अहमिणं दुक्कडमेअं उज्झियव्वमेअं इत्थ मिच्छामि दुक्कडं मिच्छामि दुक्कडं मिच्छामि दुक्कडं ।

'यत्' इति दुष्कृतनिर्देशः 'णं' इति वाक्यालङ्कारे । 'अर्हत्सु वा' अर्हद्विषयं वा । एवं सिद्धेषु वा, आचार्येषु वा, उपाध्यायेषु वा, साधुषु वा, साध्वीषु वा, अन्येषु वा धर्मस्थानेषु, सामान्येन गुणाधिकेषु, माननीयेषु, पूजनीयेषु । तथा मातृषु वा, पितृषु वा, अनेकजन्मापेक्षं बहुवचनम् । बन्धुषु वा, मित्रेषु वा, उपकारिषु वा, ओघेन वा जीवेषु 'मार्गस्थितेषु' सम्यग्दर्शनादियुक्तेषु, 'अमार्गस्थितेषु' एतद्विपरीतेषु, 'मार्ग-साधनेषु' पुस्तकादिषु, 'अमार्गसाधनेषु' खड्गादिषु 'यत्किञ्चि-द्वितथमाचरितं' अविधिपरिभोगादिना । अनाचरितव्यं,

क्रियया। अनेष्टव्यं, मनसा । पापं, पापकारणत्वेन । पापानुबन्धि, तथाविपाकभावेन। सूक्ष्मं बादरं वा, स्वरूपतः । कथमेतदाचरितं ? इत्याह-मनसा वाचा कायेन वा। कृतं चात्मना १, कारितं चान्यैः २, अनुमोदितं वा परकृतम् ३, एतदपि रागेण वा, द्वेषेण वा, मोहेन वा। अत्र वा जन्मनि, जन्मान्तरेषु वा । अतीतेषु 'गर्हितमेतत्' कुत्सास्पदम् । दुष्कृतमेतत्सद्धर्म-बाह्यत्वेन। उज्झितव्यमेतत् हेयतया। विज्ञातं मया, कल्याणमित्रगुरुभगवद्वचनात् । भगवद्वचनप्राप्तौ प्राय इयमानुपूर्वीत्येवमुपन्यासः । एवमेतदिति रोचितं श्रद्धया, तथाविधकर्मक्षयोपशमजया। ततः किं ? इत्याहअर्हत्सिद्धसमक्षं तानधिकृत्य गर्हेऽहमिदं, कुत्सामीत्यर्थः। कथम् ? इत्याह-दुष्कृतमेतत् । उज्झितव्यमेतत् । 'अत्र' व्यतिकरे 'मिच्छामि दुक्कडं' वारत्रयं पाठः। व्याख्या अस्य अर्थविशेषत्वात्प्राकृता-क्षरैरेव न्याय्या, निर्युक्तिकार-वचनप्रामाण्यात् । आह च निर्युक्तिकारः-''मित्ति मिउमद्दवत्ते च्छत्ति य दोसाण छायणे होइ। मित्ति य मेराए ट्ठिओ दुत्ति दुगंच्छामि अप्पाणं ॥ कत्ति

कडं मे पावं डत्ति य डेवेमि तं उवसमेणं। एसो मिच्छादुक्कड-पयक्खरत्थो समासेणं''। अत्रैतत्सुन्दरत्वान्नासम्यगभिमन्यमान आह-

होउ मे एसा सम्मं गरिहा। होउ मे अकरणनिअमो। बहुमयं ममेअंति इच्छामि अणुसट्ठिं। अरहंताणं भगवंताणं गुरूणं कल्लाणमित्ताणंति। होउ मे एएहिं संजोगो। होउ मे एसा सुपत्थणा। होउ मे इत्थ बहुमाणो। होउ मे इओ मुक्खबीअंति।

भवतु मम 'एषा' अनन्तरोदिता, 'सम्यग्गर्हा' भावरूपा। भवतु मे 'अकरणनियमः' ग्रन्थिभेदवत्तदबन्धरूपः; गर्हाविषय इति सामर्थ्यम्। बहुमतं ममैतद्द्वयं, इत्यस्मादिच्छामि 'अनुशास्तिं' उदितप्रपञ्चबीजभूताम्। केषां ? इत्याह-अर्हतां भगवतां, तथा गुरूणां कल्याणमित्राणामिति। प्रतिपन्नतत्त्वानां गुणाधिकविषयैव प्रवृत्तिर्न्याय्या, इत्येवमुपन्यासः। प्रणिध्यन्तरमाह-भवतु मम 'एभिः' अर्हदादिभिः 'संयोगः' उचितो योग इत्यर्थः। भवतु ममैषा 'सुप्रार्थना' अर्हदादिसंयोगविषया। भवतु ममात्र बहुमानः प्रार्थनायाम्।

भवतु मम 'इतः' प्रार्थनातो 'मोक्षबीजं' सुवर्णघटसंस्थानीयं प्रवाहतः कुशलानुबन्धि कर्मेत्यर्थः । तथा-

पत्तेसु एएसु अहं सेवारिहे सिआ आणारिहे सिआ
पडिवत्तिजुत्ते सिआ निरइआरपारगे सिआ ।

प्राप्तेषु 'एतेषु' अर्हदादिषु अहं सेवार्हः स्याम् । अर्हदादीनामेवाज्ञार्हः स्याम् । एतेषामेव प्रतिपत्तियुक्तः स्याम् । एतेषामेव निरतिचारं पारगः स्यामेतदाज्ञायाः । एवं सानुषङ्गां दुष्कृतगर्हामभिधाय, सुकृतासेवनमाह-

संविग्गो जहासत्तीए सेवेमि सुकडं । अणुमोएमि, सव्वेसिं अरहंताणं अणुट्ठाणं । सव्वेसिं सिद्धाणं सिद्धभावं । सव्वेसिं आयरिआणं आयारं । सव्वेसिं उवज्झायाणं सुत्तप्पयाणं । सव्वेसिं साहूणं साहुकिरिअं । सव्वेसिं सावगाणं मुक्खसाहणजोगे । सव्वेसिं देवाणं सव्वेसिं जीवाणं होउकामाणं कल्लाणासयाणं मग्गसाहणजोगे ।

संविग्नः सन् यथाशक्ति किम् ? इत्याह-सेवे सुकृतम् । एतदेवाह-अनुमोदेऽहमिति प्रक्रमः । सर्वेषामर्हतां 'अनुष्ठानं'

धर्मकथादि । एवं सर्वेषां सिद्धानां 'सिद्धभावं' अव्याबाधादिरूपम् । एवं सर्वेषामाचार्याणां 'आचारं' ज्ञानाचारादिलक्षणम् । एवं सर्वेषामुपाध्यायानां सूत्रप्रदानं सद्विधिवत् । एवं सर्वेषां साधूनां 'साधुक्रियां' सत्स्वाध्या-यादिरूपाम् । एवं सर्वेषां श्रावकाणां 'मोक्षसाधनयोगान्' वैयावृत्त्यादीन् । एवं सर्वेषां 'देवानां' इन्द्रादीनाम्; सर्वेषां जीवानां; सामान्येनैव भवितुकामानामासन्नभव्यानां, 'कल्याणाशयानां' शुद्धाशयानां एतेषाम् । किं ? इत्याह- 'मार्गसाधनयोगान्' सामान्येन कुशलव्यापाराननुमोदे, इति क्रियानुवृत्तिः । भवन्ति चैतेषामपि मार्गसाधनयोगाः, मिथ्यादृष्टीनामपि गुणस्थानकत्वाभ्युपगमात् अनभिग्रहे सति । प्रणिधिशुद्धिमाह-

होउ मे एसा अणुमोअणा । सम्मं विहिपुव्विआ, सम्मं सुद्धासया, सम्मं पडिवत्तिरूवा, सम्मं निरइआरा । परमगुणजुत्तअरहंता-इसामत्थओ अचिंतसत्तिजुत्ता हि ते भगवंतो वीअरागा सव्वण्णू परमकल्लाणा परमकल्लाणहेऊ सत्ताणं, मूढे अम्हि पावे,

अणाइमोहवासिए अणभिन्ने भावओ, हिआहिआणं अभिन्ने सिआ, अहिअनिवित्ते सिआ, हिअपवित्ते सिआ, आराहगे सिआ, उचिअपडिवत्तीए सव्वसत्ताणं सहिअंति ।.इच्छामि सुक्कडं इच्छामि सुक्कडं इच्छामि सुक्कडं ।

भवतु ममैषाऽनुमोदना, अनन्तरोक्ता । सम्यग्विधिपूर्विका, सूत्रानुसारेण । सम्यक्शुद्धाशया, कर्मविगमेन । सम्यक्प्रतिपत्तिरूपा, क्रियारूपेण । सम्यग्निरतिचारा, सन्निर्वहणेन । कुतो भवतु ? इत्याह-परमगुणयुक्तार्हदादिसामर्थ्यतः । आदिशब्दात्सिद्धादिपरिग्रहः । प्रार्थनायाः सविषयतामाह-अचिन्त्यशक्तियुक्ता हि ते भगवन्तोऽर्हदादयः, वीतरागाः सर्वज्ञाः प्राय आचार्यादीनामप्येतद्वीतरागादित्वमस्तीत्येवमभिधानं तद्विशेषापेक्षं त्वाह-परकल्याणा आचार्यादयोऽपि परमकल्याणहेतवः सत्त्वानां तैस्तैरुपायैः सर्व एवैते, मूढश्चास्मि पाप एतेषां विशिष्टानां प्रतिपत्तिं प्रति । अनादिमोहवासितः संसारानादित्वेन । अनभिज्ञो भावतः परमार्थतः । हिताहितयोरभिज्ञः स्यामहमेतत्सामर्थ्येन । तथाऽहितनिवृत्तः

स्यां, तथा हितप्रवृत्तः स्याम् । एवमाराधकः स्यामुचित-प्रतिपत्त्या, सर्वसत्त्वानां संबन्धिन्या । किं ? इत्याह स्वहितमिति । इच्छामि सुकृतं ३ एवं वारत्रयं पाठः । उत्तममेतत्सुकृतासेवनं विशेषतः पृथग्गतानां वनच्छेत्तृबलदेवमृगोदाहरणात् परिभावनीयम् । सूत्रपाठे फलमाह-

एवमेअं सम्मं पढमाणस्स सुणमाणस्स अणुप्पेहमाणस्स सिढिलीभवंति परिहायंति खिज्जंति असुहकम्माणुबंधा । निरणुबंधे वाऽसुहकम्मे भग्गसामत्थे सुहपरिणामेणं, कडगबद्धे विअ विसे अप्पफले सिआ, सुहावणिज्जे सिआ, अपुणभावे सिआ ।

एवमेतत्सूत्रं सम्यक्पठतः संवेगसारं, तथा 'शृण्वतः' आकर्णयतः अन्यसमीपात्, तथाऽनुप्रेक्षमाणस्य अर्थानुस्मरण-द्वारेण । किं ? इत्याह-श्लथीभवन्ति, मन्दविपाकतया । तथा परिहीयन्ते, पुद्गलापसरणेन । तथा क्षीयन्ते निर्मूलत एवाशयविशेषाभ्यासद्वारेण । के ? इत्याह-अशुभकर्मानुबन्धा भावरूपाः, कर्मविशेषरूपा वा । ततः किं ? इत्याह-निरनुबन्धं

वाऽशुभकर्म यच्छेषमास्ते। भग्नसामर्थ्यं विपाकप्रवाहमङ्गीकृत्य शुभपरिणामेनानन्तरोदितसूत्रप्रभवेन। किमिव ? इत्याह- कटकबद्धमिव विषं मन्त्रसामर्थ्येनाल्पफलं स्यात्, अल्प-विपाकमित्यर्थः। तथा सुखापनेयं स्यात्, संपूर्णस्वरूपेणैव। तथा अपुनर्भावं स्यात्कर्म, पुनस्तथाऽबन्धकत्वेन। एवमपाय-परिहारः फलत्वेनोक्तः। इदानीं सदुपायसिद्धिलक्षणमेतद-भिधातुमाह-

तहा आसगलिज्जंति परिपोसिज्जंति निम्मविज्जंति सुहकम्माणुबंधा। साणुबंधं च सुहकम्मं पगिट्ठं पगिट्ठभावज्जिअं नियमफलयं सुप्पउत्ते विअ महागए सुहफले सिआ, सुहपवत्तगे सिआ, परमसुहसाहगे सिआ, अओ अपडिबंधमेअं असुहभाव-निरोहेणं सुहभावबीअंति सुप्पणिहाणं सम्मं पढिअव्वं सम्मं सोअव्वं अणुप्पेहिअव्वंति।

तथा आसकलीक्रियन्ते, आक्षिप्यन्ते इत्यर्थः। तथा परिपोष्यन्ते, भावोपचयेन। तथा निर्माप्यन्ते परिसमाप्तिं नीयन्ते। के ? इत्याह-कुशलकर्मानुबन्धा इति भावः। ततः किम् ?

इत्याह-सानुबन्धं च शुभकर्म, आत्यन्तिकानु-बन्धापेक्षम् । किंविशिष्टं किम् ? इत्याह-'प्रकृष्टं' प्रधानं 'प्रकृष्टभावार्जितं' शुभभावार्जितमित्यर्थः । नियमफलदं, प्रकृष्टत्वेनैव । तदेवंभूतं किम् ? इत्याह-सुप्रयुक्त इव महाऽगदः एकान्तकल्याणः शुभफलं स्यादनन्तरोदितं कर्म । तथा शुभप्रवर्त्तकं स्यादनुबन्धेन । एवं परमसुखसाधकं स्यात् पारम्पर्येण, निर्वाणावहमित्यर्थः । यत एवं, अतोऽस्मात्कारणात् 'अप्रतिबन्धं एतत्' प्रतिबन्धरहितं, अनिदानमित्यर्थः । 'अशुभभावनिरोधेन' अशुभानुबन्ध-निरोधेनेत्यर्थः । शुभभावनाबीजमिति कृत्वैतत्सूत्रं 'सुप्रणिधानं' शोभनेन प्रणिधानेन सम्यक् प्रशान्तात्मना 'पठितव्यं' अध्येतव्यम् । श्रोतव्यमन्वाख्यानविधिना । 'अनुप्रेक्षितव्यं' परिभावनीयमिति । न च, ''होउ मे एसा अणुमोदना सम्मं विहिपुव्विगा'' इत्यादिना निदानपदमेतदिति मन्तव्यम् । क्लिष्टकर्मबन्धहेतोर्भवानुबन्धिनः संवेगशून्यस्य महर्द्धिभोगगृद्धावध्यवसानस्य निदानत्वात् । अस्य च तल्लक्षणायोगात् । अनीदृशस्य चानिदानत्वात् । आरोग्यप्रार्थनादेरपि निदानत्व-

प्रसङ्गात्। तथा चागमविरोधः- "आरोग्गबोधिलाभं समाधिवर- मुत्तमं देंतु" इत्यादिवचनश्रवणादित्यलं प्रसङ्गेन। सूत्रपरिसमाप्ताववसानमङ्गलमाह-

नमो नमिअनमिआणं परमगुरुवीअरागाणं । नमो सेसनमुक्काराररिहाणं । जयउ सव्वण्णुसासणं । परमसंबोहीए सुहिणो भवंतु जीवा सुहिणो भवन्तु जीवा सुहिणो भवन्तु जीवा ॥ इति पावपडिग्घायगुणबीजाहाणसुत्तं सम्मत्तं ॥१॥

नमो नतनतेभ्यः, देवर्षिवन्दितेभ्य इत्यर्थः । केभ्यः ? इत्याह-परमगुरुवीतरागेभ्यः इति यावत्। नमः शेषनमस्कारार्हेभ्य आचार्यादिभ्यो गुणाधिकेभ्य इति भावः । जयतु सर्वज्ञशासनं, कुतीर्थापोहेन। परमसंबोधिना वरबोधिलाभरूपेण सुखिनो भवन्तु, मिथ्यात्वदोषनिवृत्त्या 'जीवाः' प्राणिन इति। अस्य वारत्रयं पाठः । पापप्रतीघातेन अकुशलानुबन्धाश्रवव्यवच्छेदेन गुणबीजाधानं, भावतः प्राणातिपातविरमणमिति तन्न्यासः। तथाऽनुबन्धतो विचित्रविपाकवत्कर्माधानमित्यर्थः। एतत्सूचकं सूत्रं पापप्रतिघातधर्मगुणबीजाधानसूत्रं समाप्तम् ।

इति पञ्चसूत्रकव्याख्यायां प्रथमसूत्रव्याख्या समाप्ता ॥१॥

अधुना द्वितीयसूत्रव्याख्या प्रस्तूयते-अस्य चायमभिसंबन्धः-इह धर्मगुणबीजमाहितं सत्तत्तद्वैचित्र्यात्तत्तत्कालादिनिमित्तभेदेन विपच्यते, एतदाभिमुख्येन । तत एव धर्मगुणप्रतिपत्तिश्रद्धोपजायते, तस्यां समुपजातायां यत्कर्त्तव्यं तदभिधातुमाह-

जायाए धम्मगुणपडिवत्तिसद्धाए भाविज्जा एएसिं सरूवं पयइसुंदरत्तं अणुगामित्तं परोवयारित्तं परमत्थहेउत्तं। तहा दुरणुचरत्तं भंगे दारुणत्तं महामोहजणगत्तं भूओ दुल्लहत्तंति। एवं जहासत्तीए उचिअविहाणेणं अच्चंतभावसारं पडिवज्जिज्जा । तंजहा-थूलगपाणाइवायविरमणं १ थूलगमुसावायविरमणं २ थूलगअदत्तादाणविरमणं ३ थूलगमेहुणविरमणं ४ थूलगपरिग्गहविरमण ५ मिच्चाइ ॥

जातायां धर्मगुणप्रतिपत्तिश्रद्धायां भावतस्तथाविधकर्मक्षयोपशमेन भावयेत् एतेषां स्वरूपं धर्मगुणानाम् । प्रकृतिसुन्दरत्वं जीवसंक्लेशविशुद्ध्या । आनुगामुकत्वं

भवान्तरवासनानुगमेन । परोपकारित्वं तथापीडादिनिवृत्त्या । परमार्थहेतुत्वं परंपरया मोक्षसाधनत्वेन । तथा दुरनुचरत्वं सदैवानभ्यासात् । भङ्गे दारुणत्वं भगवदाज्ञाखण्डनतः । महामोहजनकत्वं धर्मदूषकत्वेन। भूयो दुर्लभत्वं विपक्षानुबन्ध-पुष्ट्येति भावः, इति । एवमुक्तेन प्रकारेण यथाशक्ति शक्त्यनुरूपं, न तद्धान्याधिक्याभ्याम् उचितविधानमेव शास्त्रोक्तेन विधिना । अत्यन्तभावसारं महता प्रणिधानबलेन । प्रतिपद्येत धर्मगुणान्न राभसिकया प्रवृत्त्या, अस्या विपाकदारुणत्वात् । किंभूतांस्तान् ? इत्याह-तद्यथा-स्थूरप्राणातिपातविरमणं, स्थूरमृषावादविरमणं, स्थूरादत्ता-दानविरमणं, स्थूरमैथुनविरमणं, स्थूरपरिग्रहविरमणमित्यादि । आदिशब्दादिग्व्रताद्युत्तरगुणपरिग्रहः । आदावुपन्यासश्चैषाम् । भावत इत्थमेव प्राप्तेरिति । उक्तं च-"सम्मत्तंमि उ लद्धे पलियपुहत्तेण सावओ होज्जा । चरणोवसमखयाणं सागरसंखंतरा होत्ति ।। एवं अप्परिवडिए, सम्मत्ते देवमणुयजम्मेसु । अण्णयरसेढिवज्जं, एगभवेणं च सव्वाइं" इत्यादि ।।

पडिवज्जिऊण पालणे जइज्जा, सयाणागाहगे सिआ, सयाणाभावगे सिआ, सयाणापरतंते सिआ, आणा हि मोहविसपरममंतो, जलं रोसाइजलणस्स, कम्मवाहितिगिच्छासत्थं, कप्पपायवो सिवफलस्स ॥

प्रतिपद्य पालने यतेत, अधिकृतगुणानाम् । कथम् ? इत्याह-सदाज्ञाग्राहकः स्यात्, अध्ययनश्रवणाभ्याम् । आज्ञा आगम उच्यते । सदाज्ञाभावकः स्यात्, अनुप्रेक्षाद्वारेण । सदाज्ञापरतन्त्रः स्यादनुष्ठानं प्रति । किमेवं ? इत्याह-आज्ञा हि मोहविषपरममन्त्रः, तदपनयनेन । जलं द्वेषादिज्वलनस्य, तद्विध्यापनेन । कर्मव्याधिचिकित्साशास्त्रं, तत्क्षयकारणत्वेन । कल्पपादपः शिवफलस्य, तदवन्ध्यसाधकत्वेन ॥

वज्जिज्जा अधम्ममित्तजोगं चिंतिज्जाभिणवपाविए गुणे अणाइभवसंगए अ अगुणे उदग्गसहकारित्तं अधम्ममित्ताणं उभयलोगगरहिअत्तं असुहजोगपरंपरं च ।

तथा वर्जयेत् 'अधर्ममित्रयोगं' अकल्याणमित्रसंबन्धम् । चिन्तयेत् अभिनवप्राप्तान् 'गुणान्' स्थूरप्राणातिपात-

विरमणादीन्। अनादिभवसङ्गतांश्च अगुणान्, सदैवाविरतत्वेन। उदग्रसहकारित्वं, तत्पापानुमत्यादिना । अशुभयोगपरंपरं च, अकुशलानुबन्धतः ।

परिहरिज्जा सम्मं लोगविरुद्धे, करुणापरे जणाणं, न खिंसाविज्ज धम्मं, संकिलेसो खु एसा परमबोहिबीअम-बोहिफलमप्पणोत्ति। एवमालोएज्जान खलु इत्तो परो अणत्थो, अंधत्तमेअं संसारा-डवीए, जणगमणि-ट्ठावायाणं, अइदारुणं सरूवेणं, असुहा-णुबंधमच्चत्थं ।

तथा परिहरेत् सम्यग् लोकविरुद्धानि तदशुभा-ध्यवसायादिनिबन्धनानि । अनुकम्पापरो जनानां; मा भूत्तेषामधर्मः। न खिंसयेद्धर्मं, न गर्हयेज्जनैरित्यर्थः, संक्लेश एवैषा खिंसाऽशुभभावत्वेन। परं अबोधिबीजं, तत्प्रद्वेषेण। अबोधिफलमात्मन इति । जनानां तन्निमित्तभावेन । तथा एवमालोचयेत्सूत्रानुसारेण । न खल्वतः परोऽनर्थोऽ-बोधिफलात्। तत्कारणभावाद्वा लोकविरुद्धत्वादिति । अन्धत्वमेतत्संसाराटव्यां हितदर्शनाभावेन। जनकमनिष्ट(ष्टा)-

पातानां, नरकाद्युपपातकारणतया । अतिदारुणं स्वरूपेण, संक्लेशप्रधानत्वात् । अशुभानुबन्धमत्यर्थं परम्परोपघात-भावेनेति । अत एवोक्तम्-"लोकः खल्वाधारः सर्वेषां धर्मचारिणां यस्मात् । तस्माल्लोकविरुद्धं धर्मविरुद्धं च संत्याज्यम् ॥" इत्यादि ॥

सेविज्ज धम्ममित्ते विहाणेणं, अंधो विवाणूकट्टए, वाहिए विव विज्जे, दरिद्दो विव ईसरे, भीओ विव महानायगे, न इओ सुंदरतरमन्नंति बहुमाणजुत्ते सिआ, आणाकंखी आणापडिच्छगे आणाअविराहगे आणानिप्फायगेति ।

तथा सेवेत धर्ममित्राणि 'विधानेन' सत्प्रतिपत्त्यादिना । अन्ध इवानुकर्षकान्, पातादिभयेन । व्याधित इव वैद्यान्, दुःखभयेन । दरिद्र इवेश्वरान्, स्थितिहेतुत्वेन । भीत इव महानायकान्, आश्रयणीयत्वेन । तथा न इतो धर्ममित्रसेवनात् । सुन्दरतरमन्यदिति कृत्वा बहुमानयुक्तः स्यात् धर्ममित्रेषु । आज्ञाकाङ्क्षी अदत्तायामस्यां तेषाम् । आज्ञाप्रतीच्छकः प्रदानकाले तेषामेव । आज्ञाऽविराधकः प्रस्तुतायां तेषामेव ।

आज्ञानिष्पादक इत्यौचित्येन तेषामेव।

पडिवन्नधम्मगुणारिहं च वट्टिज्जा गिहिसमुचिएसु गिहिसमायारेसु परिसुद्धाणुट्ठाणे परिसुद्धमणकिरिए परिसुद्धवइकिरिए परिसुद्धकायकिरिए

प्रतिपन्नधर्मगुणार्हं च वर्त्तेत सामान्येनैव 'गृहिसमुचितेषु' गृहिसमाचारेषु नानाप्रकारेषु परिशुद्धानुष्ठानः सामान्येनैव। परिशुद्धमनःक्रियः शास्त्रानुसारेण। परिशुद्धवाक्क्रियोऽनेनैव। परिशुद्धकायक्रियोऽनेनैव। एतद्विशेषेणाभिधातुमाह-

वज्जिज्जाऽणेगोवघायकारगं गरहणिज्जं बहुकिलेसं आयइविराहगं समारंभं। न चिंतिज्जा परपीडं। न भाविज्जा दीणयं। न गच्छिज्जा हरिसं। न सेविज्जा वितहाभिनिवेसं। उचिअमणपवत्तगे सिआ। न भासिज्जा अलिअं, न फरुसं, न पेसुन्नं, नाणिबद्धं। हिअमिअभासगे सिआ। एवं न हिंसिज्जा भूआणि। न गिण्हिज्ज अदत्तं। न निरिक्खिज्ज परदारं। न कुज्जा अणत्थदंडं। सुहकायजोगे सिआ।

वर्जयेत् अनेकोपघातकारकं सामान्येन, गर्हणीयं

प्रकृत्या, बहुक्लेशं प्रवृत्तौ, 'आयतिविराधकं' परलोकपीडाकरं, 'समारम्भं' अङ्गारकर्मादिरूपम् । तथा न चिन्तयेत्परपीडां सामान्येन । न भावयेद्दीनतां कस्यचिदसंप्रयोगे । न गच्छेद्धर्षं कस्यचित्संप्रयोगे । न सेवेत 'वितथाभिनिवेशं' अतत्त्वाध्य-वसायं, किं तु उचितमनःप्रवर्त्तकः स्याद् वचनानुसारेण । एवं न भाषेतानृतमभ्याख्यानादि, न 'परुषं' निष्ठुरं, न 'पैशून्यं' परप्रीतिहारि, ना'ऽनिबद्धं' विकथादि, किं तु हितमितभाषकः स्यात्सूत्रनीत्या । एवं न हिंस्याद् 'भूतानि' पृथिव्यादीनि । न गृह्णीयाददत्तं स्तोकमपि । न निरीक्षेत परदारं रागतः । न कुर्यादनर्थदण्डं अपध्यानाचरितादि किं तु शुभकाययोगः स्यात्, आगमनीत्या ॥

तहा लाहोचिअदाणे लाहोचिअभोगे लाहोचिअपरिवारे लाहोचिअनिहिकरे सिआ, असंतावगे परिवारस्स, गुणकरे जहासत्तिं, अणुकंपापरे निम्ममे भावेणं । एवं खु तप्पालणेवि धम्मो जह अन्नपालणेत्ति । सव्वे जीवा पुढो पुढो, ममत्तं बंधकारणं ।

तथा लाभोचितदानः अष्टभागाद्यपेक्षया । तथा लाभोचितभोगः अष्टभागाद्यपेक्षया । लाभोचितपरिवारः चतुर्भागादिभर्त्तव्यपरिमाणेन । लाभोचितनिधिकारः स्यात्, चतुर्भागाद्यपेक्षयैव । उक्तं चात्र लौकिकैः-''पादमायान्निधिं कुर्यात्पादं वित्ताय वर्द्धयेत् । धर्मोपभोगयोः पादं, पादं भर्त्तव्यपोषणे'' ।। तथाऽन्यैरप्युक्तम्- ''आयादर्द्धं नियुञ्जीत, धर्मे यद्वाऽधिकं ततः । शेषेण शेषं कुर्वीत, यत्नतस्तुच्छ-मैहिकम्'' ।। इत्यादि । तथा असन्तापकः परिजनस्य स्यादिति वर्त्तते शुभप्रणिधानेन । गुणकरो यथाशक्तिभवस्थिति-कथनशीलत्वेन । अनुकम्पापरः प्रतिफलनिरपेक्षतया । निर्ममो भावेन भवस्थित्यालोचनात् । क एवंगुणः स्यात् ? इत्याह-एवं यस्मात्तत्पालनेऽपि धर्मः, जीवोपकारभावात् । यथाऽन्यपालन इति जीवाविशेषेण । किमित्येतदेवम् ? इत्याह-सर्वे जीवाः पृथक् पृथग् वर्त्तन्ते, स्वलक्षणभेदेन, किं तु ममत्वं बन्धकारणं, लोभरूपत्वात्, उक्तं च-''संसाराम्बुनिधौ सत्त्वाः कर्मोर्मिपरिघट्टिताः । संयुज्यन्ते वियुज्यन्ते, तत्र कः कस्य

बान्धवः'' ॥ तथा-''अत्यायतेऽस्मिन् संसारे, भूयो जन्मनि जन्मनि । सत्त्वो नैवास्त्यसौ कश्चिद्यो न बन्धुरनेकधा'' ॥ इत्यादि सर्वथा परिभावनामात्रमेतत्स्वजनो न स्वजन इति ॥

तहा तेसु तेसु समायारेसु सइसमण्णागए सिआ, अमुगेहं अमुगकुले अमुगसिस्से अमुगधम्मट्ठाणठिए, न मे तव्विराहणा, न मे तदारंभो, वुड्ढी ममेअस्स, एअमित्थसारं, एअमायभूअं, एअं हिअं, असारमण्णं सव्वं, विसेसओ अविहिगहणेणं, एवमाह तिलोगबंधू परमकारुणिगे सम्मं संबुद्धे भगवं अरहंतेत्ति । एवं समालोचिअ तदविरुद्धेसु समायारेसु सम्मं वट्टिज्जा, भावमंगलमेअं तन्निप्फत्तीए ॥

तथा तेषु तेषु समाचारेषु गृहिसमुचितेष्विति वर्त्तते, स्मृतिसमत्वागतः स्यात् आभोगयुक्तः । कथं ? इत्याह- अमुकोऽहं देवदत्तादिनामा । अमुककुले इक्ष्वाक्काद्यपेक्षया । अमुकशिष्यो धर्मतः, तत्तदाचार्यापेक्षया । अमुकधर्मस्थान-स्थितः अणुव्रताद्यपेक्षया । न मम तद्विराधना सांप्रतम् । न मम तदारम्भः, विराधनारम्भः । तथा वृद्धिर्ममैतस्य धर्मस्थानस्य ।

एतदत्र सारं धर्मस्थानम् । एतदात्मभूतमानुगामुकत्वेन । एतद्धितं सुन्दरपरिणामत्वेन । असारमन्यत्सर्वमर्थजातादीति । विशेषतोऽविधिग्रहणेन विपाकदारुणत्वात् । यथोक्तम्- ''पापेनैवार्थरागान्धः, फलमाप्नोति यत्क्वचित् । बडिशामिषवत्तत्तु, विना नाशं न जीर्यति'' इति । एतदेवमेवेत्याह-एवमाह त्रिलोकबन्धुः समुपचितपुण्यसंभारः परमकारुणिकः तथाभव्यत्वनियोगात् । सम्यक् संबुद्धोऽनुत्तरबोधिबीजतः । भगवानर्हन् सत्त्वविशेष इति । एवं समालोच्य 'तदविरुद्धेषु' अधिकृतधर्मस्थानाविरुद्धेषु समाचारेषु विचित्रेषु सम्यग् वर्त्तेत । सूत्रनीत्या भावमङ्गलमेतद्विधिना वर्त्तनं, तन्निष्पत्तेरधिकृतसमाचारनिष्पत्तेरिति ॥

तहा जागरिज्ज धम्मजागरिआए, को मम कालो, किमेअस्स उचिअं, असारा विसया निअमगामिणो विरसावसाणा, भीसणो मच्चू सव्वाभावकारी अविन्नायागमणो अणिवारणिज्जो पुणो पुणोणुबंधी, धम्मो एअस्स ओसहं एगंतविसुद्धो महापुरिससेविओ सव्वहिअकारी निरइआरो परमाणंदहेऊ ॥

तथा जागृयात् भावनिद्राविरहेण । धर्मजागरया तत्त्वालोचनरूपया । को मम कालः ? वयोऽवस्थारूपः । किमेतस्योचितं ? धर्माद्यनुष्ठानम् । 'असारा विषयाः' तुच्छाः शब्दादयो, 'नियमगामिनो' वियोगान्ताः, 'विरसावसानाः' परिणामदारुणाः । तथा भयानको मृत्युः, महाभयजननः । सर्वाभावकारी तत्साध्यार्थक्रियाऽभावात् । अविज्ञातागमनः, अदृश्यस्वभावत्वान्मृत्योः । अनिवारणीयः, स्वजनादिबलेन । पुनः पुनरनुबन्धी, अनेकयोनिभावेन । धर्म एतस्यौषधं, मृत्योर्व्याधिकल्पस्य । किंविशिष्टः ? इत्याह-'एकान्तविशुद्धः' निवृत्तिरूपः, 'महापुरुषसेवितः' तीर्थकरादिसेवितः, सर्वहितकारी मैत्र्यादिरूपतया । निरतिचारो यथागृहीतपरिपालनेन । परमानन्दहेतुः निर्वाणकारणमित्यर्थः ॥

नमो इमस्स धम्मस्स । नमो एअधम्मपगासगाणं । नमो एअधम्मपालगाणं । नमो एअधम्मपरूवगाणं । नमो एअधम्मपवज्जगाणं । इच्छामि अहमिणं धम्मं पडिवज्जित्तए सम्मं मणवयणकायजोगेहिं । होउ ममेअं कल्लाणं परमकल्लाणाणं

जिणाणमणुभावओ । सुप्पणिहाणमेवं चिंतिज्जा पुणो पुणो एअधम्मजुत्ताण-मववायकारी सिआ । पहाणं मोहच्छेअणमेअं । एवं विसुज्झमाणे भावणाए कम्मापगमेणं उवेइ एअस्स जुग्गयं । तहा संसारविरत्ते संविग्गो भवइ अममे अपरोवतावी विसुद्धे विसुद्धमाणभावे ॥

॥ इति साहुधम्मपरिभावणासुत्तं सम्मत्तं ॥२॥

नम एतस्मै धर्माय अनन्तरोदितरूपाय । नम एतद्धर्मप्रकाशकेभ्योऽर्हद्भ्यः । नम एतद्धर्मपालकेभ्यो यतिभ्यः । नम एतद्धर्मप्ररूपकेभ्यो यतिभ्य एव । नम एतद्धर्मप्रतिपत्तृभ्यः श्रावकादिभ्यः । इच्छाम्यहमेनं धर्मं प्रतिपत्तुम् अनेनैतत्प-क्षपातमाह । सम्यग्मनोवाक्काययोगैः-अनेन तु संपूर्णप्रतिपत्तिरूपं प्रणिधिविशेषमाह । भवतु ममैतत्कल्याणं; अधिकृतधर्मप्रति-पत्तिरूपं, परमकल्याणानां जिनानामनुभावतः, तदनुग्रहेणेत्यर्थः। सुप्रणिधानमेवं चिन्तयेत्पुनः पुनः । एवं हि स्वाशयादेव तन्निमित्तोऽनुग्रह इति । तथा एतद्धर्मयुक्तानां यतीनामवपातकारी स्यात्, आज्ञाकारीति भावः । प्रधानं मोहच्छेदनमेतत् ।

तदाज्ञाकारित्वं तन्मोहच्छेदनयोगनिष्पत्त्यङ्गतयेति हृदयम् । एवं कुशलाभ्यासेन विशुद्ध्यमानो विशुद्ध्यमान एतत्सेवक इति प्रक्रमः । भावनयोक्तरूपया कर्मापगमेन हेतुना, उपैति एतस्य धर्मस्य योग्यताम् । एतदेवाह-तथा संसारविरक्तस्तद्दोषभावनया, संविग्नो भवति मोक्षार्थी, 'अममः' ममत्वरहितः, 'अपरोपतापी' परपीडापरिहारी, 'विशुद्धः' ग्रन्थ्यादिभेदेन, 'विशुद्ध्यमानभावः' शुभकण्डकवृद्ध्या । इति साधुधर्मपरिभावनासूत्रं समाप्तम् । भावतः साधुधर्मप्राप्त्युपायभूतार्थसूचकं सूत्रं समाप्तम् ॥ इति पञ्चसूत्रकव्याख्यायां द्वितीयसूत्रव्याख्या समाप्ता ॥

अधुना तृतीयसूत्रव्याख्या प्रक्रम्यते-अस्य चायमभिसंबन्धः । अनन्तरसूत्रे जातायां धर्मगुणप्रतिपत्तिश्रद्धायां यत्कर्त्तव्यं तदुक्तम्, तच्च कुर्वता साधुधर्मः परिभावितो भवति, तस्मिन् परिभाविते यत्कर्त्तव्यं तदभिधातुमाह-

परिभाविए साहुधम्मे जहोदिअगुणे जइज्जा सम्ममेअं पडिवज्जित्तए अपरोवतावं, परोवतावो हि तप्पडिवत्तिविग्घं, अणुपाओ खु एसो, न खलु अकुसलारंभओ हिअं । अप्पडिबुद्धे कहिंचि

पडिबोहिज्जा अम्मापिअरे । उभयलोगसफलं जीविअं समुदायकडा कम्मा समुदायफलत्ति । एवं सुदीहो अ विओगो अण्णहा एगरुक्खनिवासिसउणतुल्लमेअं । उद्दामो मच्चु पच्चासण्णो अ । दुल्लहं मणुअत्तं समुद्दपडि-अरयणलाभतुल्लं । अइप्पभूआ अण्णे भवा दुक्खबहुला मोहंधयारा अकुसलाणुबंधिणो अजुग्गा सुद्धधम्मस्स । जुग्गं च एअं पोअभूअं भवसमुद्दे जुत्तं सकज्जे निउंजिउं संवरट्ठइअछिद्दं नाणकण्णधारं तवपवणजवणं । खणे दुल्लहे सव्वकज्जोवमाईए सिद्धिसाहग-धम्मसाहगत्तेण । उवादेआ य एसा जीवाणं; जं न इमीए जम्मो, न जरा, न मरणं, न इट्ठविओगो, नाणिट्ठसंपओगो, न खुहा, न पिवासा, न अण्णो कोइ दोसो, सव्वहा अपरतंतं जीवावत्थाणं असुभरागाइरहिअं संतं सिवं अव्वाबाहंति ॥

परिभाविते साधुधर्मे अनन्तरसूत्रोदितेन विधिना यथोदितगुणः संसारविरक्तः संविग्नः अममः अपरोपतापी विशुद्धः विशुद्ध्यमानभावः सन्, यतेत सम्यग्विधिनाऽमुं धर्मं प्रतिपत्तुम् । कथं ? इत्याह–अपरोपतापमिति क्रियाविशेषणम् ।

केमेतदाश्रीयते ? इत्याह-परोपतापो हि तत्प्रतिपत्तिविघ्नः परोपतापो यस्माद्धर्मप्रतिपत्त्यन्तरायः । एतदेवाह-अनुपाय एवैष धर्मप्रतिपत्तौ परोपतापः । कथं ? इत्याह-न खल्वकुशलारम्भतो हितम् । अकुशलारम्भश्च धर्मप्रतिपत्तावपि परोपतापः । न चान्यस्तत्र प्रायोऽयं संभवतीति । संभविपरिहारार्थमाह-अप्रतिबुद्धौ कथञ्चित्कर्मवै-चित्र्यतः, प्रतिबोधयेन्मातापितरौ । न तु प्रायो महासत्त्वस्यैतावप्रतिबुद्धौ भवत इति । कथञ्चित् ? इत्याह-उभयलोकसफलं जीवितं, प्रशस्यत इति शेषः । तथा समुदायकृतानि कर्माणि, प्रक्रमाच्छुभानि समुदायफलानीति । अनेन भूयोऽपि योगाक्षेपः । तथा चाह-एवं सुदीर्घो वियोगः भवपरम्परया सर्वेषामस्माकमिति प्रक्रमः । अन्यथैवमकरणे एकवृक्षनिवासिशकुनतुल्यमेतच्चेष्टितमिति शेषः । यथोक्तम्-
''वासवृक्षं समागम्य, विगच्छन्ति यथाऽण्डजाः। नियतं विप्रयोगान्तस्तथा भूतसमागमः'' । इत्यादि । एतदेव स्पष्टयन्नाह-उद्दामो मृत्युः अनिवारितप्रसरः, प्रत्यासन्न-श्चाल्पायुष्ट्वेन । तथा दुर्लभं मनुजत्वं, भवाब्धाविति शेषः । अत

एवाह-समुद्रपतितरत्नलाभतुल्यं, अतिदुरापमित्यर्थः। कुतः इत्याह-अतिप्रभूता अन्ये भवाः पृथिवीकायादिसंबन्धिन कायस्थित्या। यथोक्तम्-''अस्संखोसप्पिणि-सप्पिणीओ एगिन्दियाण उ चउण्हं। ता चेव उ अणंता, वणस्सतीए उ बोधव्वा'' ॥१॥ एते च दुःखबहुला उत्कटासातवेदनीय मोहान्धकाराः तदुदयतीव्रतया, अकुशलानुबन्धिनः प्रकृत्याऽ-सच्चेष्टाहेतुत्वेन यत एवमतः-अयोग्याः शुद्धधर्मस्य चारित्र-लक्षणस्य योग्यं चैतन्मनुजत्वम्। किंविशिष्टम्? इत्याह-पोतभूतं भवसमुद्रे, तदुत्तारकत्वेन। यत एवमतो युक्तं स्वकार्ये नियोक्तुं धर्मलक्षणे। कथं? इत्याह-संवरस्थगितच्छिद्रं छिद्राणि प्राणातिपाताऽविरमणादीनि। तथा ज्ञानकर्णधारमभीक्ष्णं तदुपयोगतः। तपःपवनजवनं, अनशनाद्यासेवनतया। एवं युक्तं स्वकार्ये नियोक्तुम्। किं? इत्यत आह-क्षण एष दुर्लभः। क्षणः प्रस्तावः सर्वकार्योपमातीत एषः। कथं? इत्याह-सिद्धिसाधकधर्मसाधकत्वेन हेतुना, उपादेया चैषा जीवानां सिद्धिरेव। यन्नास्यां सिद्धौ जन्म प्रादुर्भावलक्षणम्। न जरा,

यथोहानिलक्षणा । न मरणं, प्राणत्यागलक्षणम् । नेष्टवियोगः, तदभावात् । नानिष्टसंप्रयोगोऽत एव हेतोर्न क्षुद्, बुभुक्षारूपा । न पिपासा, उदकेच्छारूपा । न चान्यः कश्चिद्दोषः, शीतोष्णादिः । सर्वथाऽपरतन्त्रं जीवावस्थानं, अस्यां सिद्धाविति प्रक्रमः । अशुभरागादिरहितमेतदवस्थानम् । एतदेव विशेष्यते-शान्तं शिवमव्याबाधमिति । शान्तं शक्तितोऽपि क्रोधाद्यभावेन । शिवं सकलाऽशिवाऽभावतः । अव्याबाधं, निष्क्रियत्वेनेति ॥

विवरीओ अ संसारो इमीए अणवट्ठिअसहावो । इत्थ खलु सुहीवि असुही, संतमसंतं, सुविणु व्व सव्वमालमालंति । ता अलमित्थ पडिबंधेणं । करेह मे अणुग्गहं । उज्जमह एअं वुच्छिंदित्तए । अहंपि तुम्हाणुमईए साहेमि एअं । निव्विण्णो जम्ममरणेहिं । समिज्झइ अ मे समीहिअं गुरुपभावेणं । एवं सेसेवि बोहिज्जा । तओ सममेएहिं सेविज्ज धम्मं । करिज्जोचिअकरणिज्जं निरासंसो उ सव्वदा एअं परममुणि-सासणं ॥

विपरीतश्च संसारोऽस्याः सिद्धेर्जन्मादिरूपत्वात्

सर्वोपद्रवालयो, यथाह-"जरामरणदौर्गत्यव्याधयस्ताव-दासताम्। मन्ये जन्मापि वीरस्य, भूयो भूयस्त्रपाकरम्"॥ अत एवाह-अनवस्थितस्वभावः संसारः। अत्र खलु सुख्यप्यसुखी पर्यायतः, सदप्यसत्पर्यायत एव। स्वप्न इव, सर्वमालमाल-मास्थाऽभावेनेति। यत एवं तदलमत्र प्रतिबन्धेन संसारे, कुरुत ममानुग्रहम्। कथं? इत्याह-उद्यच्छतैनं व्यवच्छेत्तुं संसारं यूयम्। अहमपि युष्माकमनुमत्या साधयाम्येतद्व्यवच्छेदनम्। किमिति? अत आह-निर्विण्णो जन्ममरणाभ्यां संसारागा-मिभ्याम्। समृद्ध्यति च मम समीहितं संसारव्यवच्छेदनं, गुरुप्रभावेन। एवं शेषाण्यपि भार्यादीनि बोधयेदौचित्योप-न्यासेन। ततः सममेभिर्माता-पित्रादिभिः सेवेत धर्मं चारित्रलक्षणम्। कथं? इत्याह-निराशंस एव सर्वदा, इहलोकपरलोकाभ्याम्। एतत्परम-मुनिशासनं वीतरागवचन-मित्यर्थः॥

अबुज्झमाणेसु अ कम्मपरिणईए विहिज्जा जहासत्तिं तदुवकरणं आओवायसुद्धं समईए। कयण्णुआ खु एसा। करुणा य

धम्मप्पहाणजणणी जणम्मि । तओ अणुण्णाए पडिवज्जिज धम्मं । अण्णहा अणुवहे चेव उवहिजुत्ते सिआ । धम्माराहणं खु हिअं सव्वसत्ताणं । तहा तहेअं संपाडिज्जा । सव्वहा अपडिवज्जमाणे चइज्जा ते अट्ठाणगिलाणोसहत्थचागनाएणं ॥

अबुध्यमानेषु च मातापित्रादिषु कर्मपरिणत्या, हेतुभूतया विदध्यात् । यथाशक्ति, शक्त्यनुसारेण तदुपकरणमर्थ-जातादीत्यर्थः । किं ? कारणे कार्योपचारात् । किंभूतं ? इत्याह-आयोपायशुद्धं स्वमत्या । ततोऽन्यसंभूतिरायः कलान्तरादिरुपायः । किमेतदेवं कुर्यात् ? इत्याह-कृतज्ञतैवैषा वर्त्तते । करुणा च किंविशिष्टेयं ? इत्याह-धर्मप्रधानजननी जने शासनोन्नतिनिमित्तमित्यर्थः । ततोऽनुज्ञातः सन् मातापित्रादि-भिरिति प्रक्रमः । प्रतिपद्येत धर्मं चारित्रलक्षणम् । अन्यथैवमपि, तदनुज्ञाभावे । अनुपध एव, भावतः । उपधियुक्तः स्याद्, व्याजवान् स्यादित्यर्थः । उक्तं च- ''निर्माय एव भावेन, माया-वांस्तु भवेत्क्वचित् । पश्येत्स्वपरयोर्यत्र, सानुबन्धहितोदयम्''॥ एवं च धर्माराधनमेव हितं सर्वसत्त्वानामिति । तथा तथैव

दुःस्वप्नादिकथनेन संपादयेद्धर्माराधनं, सर्वथाऽप्रतिपद्य-मानान्। अमुनाऽपि प्रकारेण त्यजेत्तान् मातापित्रादीन्। अस्थानग्लानौषधार्थत्यागज्ञातेन, ज्ञातमुदाहरणम्। एतदेवाह-

से जहा नामए केइ पुरिसे कहंचि कंतारगए अम्मापिइसमेए तप्पडिबद्धे वच्चिज्जा। तेसिं तत्थ निअमघाई पुरिसमित्तासज्झे संभवओसहे महायंके सिआ। तत्थ से पुरिसे तप्पडिबंधाओ एवमालोचिअ न भवंति एए निअमओ ओसहमंतरेण ओसहभावे अ संसओ कालसहाणि अ एआणि। तहा संठविअ संठविअ तदोसहनिमित्तं सवित्तिनिमित्तं च चयमाणे साहू। एस चाए अचाए। अचाए चेव चाए। फलमित्थ पहाणं बुहाणं धीरा एअदंसिणो॥

तद्यथा नाम कश्चित्पुरुषो विवक्षितः कथञ्चित्कान्तारगतः सन् मातापितृसमेतः, भार्याद्युपलक्षणमेतत्, तत्प्रतिबद्धो व्रजेत्। तयोर्मातापित्रोस्तत्र कान्तारे नियमघाती पुरुषमात्रासाध्यः संभवदौषधः महातङ्कः स्यात्। आतङ्कः सद्योघाती रोगः। तत्रासौ पुरुषः, तत्प्रतिबन्धान्मातापितृप्रतिबन्धेन, एवमालोच्य

न भवत एतौ मातापितरौ नियमत औषधमन्त-रेणौषधं विना। औषधभावे च संशयः कदाचिद्भवतोऽपि कालसहौ चैतौ मातापितरौ। तथा तेन वृत्त्याच्छादनादिना प्रकारेण संस्थाप्य संस्थाप्य तदौषधनिमित्तं, तयोर्मातापित्रोरौषधार्थं, स्ववृत्ति-निमित्तं च आत्मवृत्त्यर्थं च त्यजन् साधुः शोभनः। कथं? इत्याह-एष त्यागोऽत्यागः, संयोगफलत्वात्। अत्याग एव त्यागो, वियोगफलत्वात्। यदि नामैवं ततः किम्? इत्याह-फलमत्र प्रधानं बुधानां पण्डितानाम्। धीरा एतद्दर्शिनः, निपुणबुद्ध्या फलदर्शिनः॥

स ते ओसहसंपायणेण जीवाविज्जा। संभवाओ पुरिसोचि-अमेअं। एवं सुक्कपक्खिए महापुरिसे संसारकंतारपडिए अम्मापिइसंगए धम्मपडिबद्धे विहरिज्जा। तेसिं तत्थ निअमविणासगे अपत्तबीजा-इपुरिसमित्तासज्झे संभवंतसम्म-त्ताइओसहे मरणाइविवागे कम्मायंके सिआ। तत्थ से सुक्कपक्खिए पुरिसे धम्मपडिबंधाओ एवं समालोचिअ विणस्संति एए अवस्सं सम्मत्ताइओसहविरहेण। तस्स संपाडणे विभासा।

कालसहाणि अ एआणि ववहारओ । तहा संठविअ संठविअ इहलोगचिंताए तेसिं सम्मत्ताइओसहनिमित्तं विसिट्ठगुरुमाइभावेण सवित्तिनिमित्तं च किच्चकरणेण चयमाणे संजमपडिवत्तीए साहुसिद्धीए एस चाए अचाए तत्तभावणाओ । अचाए चेव चाए मिच्छाभावणाओ । तत्तफलमित्थ पहाणं परमत्थओ । धीरा एअदंसिणो आसन्नभव्वा ॥

स पुरुषः तौ मातापितरौ औषधसंपादनेन जीवयेत् । संभवत्येतदत एवाह-संभवात्पुरुषोचितमेतद्यदुतेत्थं त्याग इति । एष दृष्टान्तोऽयमर्थोपनय इत्याह-एवं शुक्लपाक्षिको महापुरुषः परीत्तसंसार इत्यर्थः । यथोक्तम्-''जस्स अवड्ढो पोग्गलपरियट्टो सेसओ अ संसारो । सो सुक्कपक्खिओ खलु, अहिगे पुण कण्हपक्खीओ'' ॥ किमयं ? इत्याह-संसारकान्तारपतितः सन् मातापितृसङ्गत उपलक्षणमेतत् भार्यादीनां, धर्मप्रतिबद्धो विहरेत् । तयोर्मातापित्रोस्तत्र संसारकान्तारे नियमविनाशकः, अप्राप्तबीजादिपुरुषमात्रासाध्यः, संभवत्सम्यक्त्वाद्यौषधः, मरणादिविपाकः, कर्मातङ्कः स्यात् । क्लिष्टं कर्मेत्यर्थः । तत्रासौ

शुक्लपाक्षिकः पुरुषः, धर्मप्रतिबन्धाद्धेतोः, एवं समालोच्य विनश्यत एतौ मातापितरौ, अवश्यं सम्यक्त्वाद्यौषधविरहेण सम्यक्त्वाद्यौषधाभावेन । तत्संपादने सम्यक्त्वाद्यौषधसंपादने विभाषा, कदाचिदेतत्संपादयितुं शक्यते, कदाचिन्न, इत्येवंरूपा । कालसहौ चैतौ व्यवहारतः । तथा जीवनसंभवान्नि-श्चयतस्तु न । यथोक्तम्- ''आयुषि बहूपसर्गे, वाताहतसलिल-बुद्बुदानित्यतरे । उच्छ्वस्य निश्वसिति यः, सुप्तो वा यद्विबुध्यते तच्चित्रम्'' ।। तथा तेन सौहित्यापादनप्रकारेण संस्थाप्य संस्थाप्य इहलोकचिन्तया तयोर्मातापित्रोः सम्यक्त्वा-द्यौषधनिमित्तं, विशिष्टगुर्वादिभावेन धर्मकथादिभावात् । स्ववृत्तिनिमित्तं च कृत्यकरणेन हेतुना त्यजन्संयमप्रतिपत्त्या तौ मातापितरौ साधुधर्मशीलः सिद्धौ सिद्धिविषये । किमित्येतदेवं ? इत्याह-एष त्यागोऽत्याग-स्तत्त्वभावनातस्तद्धितप्रवृत्तेः । अत्याग एव त्यागो मिथ्याभावनातस्तदहितप्रवृत्तेः । तत्त्वफलं सानुबन्धमत्र प्रधानं बुधानां परमार्थतः, परमार्थेन । धीरा एतद्दर्शिन आसन्नभव्या नान्ये ।।

स ते सम्मत्ताइओसहसंपाडणेण जीवाविज्जा अच्चंतिअं अमरणावंझबीअजोगेणं । संभवाओ सुपुरिसोचिअमेअं दुप्पडिआराणि अ अम्मापिईणि । एस धम्मो सयाणं, भगवं इत्थ नायं परिहरमाणे अकुसलाणुबंधि अम्मापिइसोगंति । एवमपरोवतावं सव्वहा सुगुरुसमीवे पूइत्ता भगवंते वीअरागे साहू अ, तोसिऊण विहवोचिअं किवणाई, सुप्पउत्तावस्सए सुविसुद्धनिमित्ते समहिवासिए विसुज्झमाणो महया पमोएणं सम्मं पव्वइज्जा, लोअधम्मेहिंतो लोगुत्तरधम्मगमणेण । एसा जिणाणमाणा महाकल्लाणत्ति न विराहिअव्वा बुहेणं महाणत्थभयाओ सिद्धिकंखिणा ॥

॥ इति पव्वज्जागहणविहिसुत्तं सम्मत्तं ॥

स शुक्लपाक्षिकः पुरुषः तौ मातापितरौ सम्यक्त्वाद्यौषधसंपादनेन जीवयेदात्यन्तिकम् । कथं ? इत्याह-अमरणावन्ध्यबीजयोगेन, चरममरणावन्ध्यकारणसम्यक्त्वादि-योगेनेत्यर्थः । संभवत्येतदत एवाह-संभवात्पुरुषो-चितमेतद्, यदुतैवं तत्त्याग इति । किमिति ? अत आह-दुष्प्रतिकारौ

मातापितरौ, इति कृत्वा एष धर्मः सतां सत्पुरुषाणां, भगवानत्र ज्ञातं महावीर एव परिहरन् गर्भाभिग्रहप्रतिपत्त्याऽकुशला-नुबन्धिनम् तथाकर्मपरिणत्या मातापितृशोकं प्रव्रज्याग्रहणो-द्भवमिति। उक्तं च- "अह सत्तमम्मि मासे, गब्भत्थो चेवभिग्गहं गेण्हे । णाहं समणो होहं, अम्मापियरे जियंतम्मि" ॥ प्रस्तुतनिगमनायाह-एवमपरोपतापं सर्वथा सम्यक् प्रव्रजेदिति योगः। विधिशेषमाह-सुगुरुसमीपे, नान्यत्र, पूजयित्वा भगवतो वीतरागान् जिनान् तथा साधून् यतीन्, तोषयित्वा विभवोचितं कृपणादीन्, दुःखितसत्त्वानित्यर्थः। सुप्रयुक्तावश्यकः समुचितेन नेपथ्यादिना सुविशुद्धनिमित्तः प्रतियोगं समभिवासितो गुरुणा गुरुमन्त्रेण विशुद्ध्यमानो महता प्रमोदेन लोकोत्तरेण सम्यग्भाववंन्दनादिशुद्ध्या प्रव्रजेत् । किमुक्तं भवति-लोकधर्मेभ्यः सबलेभ्यः लोकोत्तरधर्मगमनेन, प्रकर्षेण व्रजेदित्यर्थः। एषा जिनानामाज्ञा यदुतैवं प्रव्रजितव्यम्। इयं च महाकल्याणेति कृत्वा न विराधितव्या बुधेन, नान्यथा कर्त्तव्येत्यर्थः । कस्मात् ? इत्याह-महानर्थभयात् ।

नाज्ञाविराधनतोऽन्योऽनर्थः । अर्थवत्तदाराधना इति । अत एवाह-सिद्धिकाङ्क्षिणा मुक्त्यर्थिनेति । न खल्वाज्ञाराधनातोऽन्यः सिद्धिपथ इति भावनीयम् । प्रव्रज्याग्रहणविधिसूत्रं समाप्तम् । तत्त्वतः प्रव्रज्याग्रहणविध्यर्थसूचकं सूत्रं समाप्तम् ॥

॥ पञ्चसूत्रकव्याख्यायां तृतीयसूत्रव्याख्या समाप्ता ॥

सांप्रतं चतुर्थसूत्रव्याख्याऽऽरभ्यते अस्य चायमभिसंबन्धः-अनन्तरसूत्रे साधुधर्मे परिभाविते यत्कर्त्तव्यं तदुक्तम्, तच्च विधिना प्रव्रज्या ग्राह्येत्येतत् । अस्य चर्यामभिधातुमाह-

स एवमभिपव्वइए समाणे सुविहिभावओ किरिआफलेण-जुज्जइ । विसुद्धचरणे महासत्ते न विवज्जयमेइ । एअअभावेऽभिप्पेअसिद्धी उवायपवित्तीओ । नाविवज्जत्थोणुवाए पयट्टइ । उवाओ अ उवेअसाहगो निअमेण । तस्सतत्तच्चाओ अण्णहा अइप्पसंगाओ निच्छयमयमेअं ॥

स प्रस्तुतो मुमुक्षुः, एवमुक्तेन विधिनाऽभिप्रव्रजितः सन् सुविधिभावतः कारणात् क्रियाफलेन युज्यते, सम्यक्क्रियात्वादधिकृतक्रियायाः । स एव विशेष्यते-विशुद्धचरणो

महासत्त्वः, यत एवंभूतः, अतो न विपर्ययमेति, मिथ्याज्ञान-रूपम् । एतदभावे विपर्ययाभावेऽभिप्रेतसिद्धिः सामान्येनैव । कुतः ? इत्याह-उपायप्रवृत्तेः । इयमेव कुतः ? इत्याह-नाविपर्यस्तोऽनुपाये प्रवर्त्तते । इयमेवाविपर्यस्तस्याविपर्यस्तता यदुतोपाये प्रवृत्तिरन्यथा तस्मिन्नेव विपर्ययः । एवमपि किम् ? इत्याह-उपायश्चोपेयसाधको नियमेन कारणं कार्याव्यभिचारी-त्यर्थः । अतज्जननस्वभावस्य तत्कारणत्वायोगादतिप्रसङ्गात् । एतदेवाह-तत्स्वतत्त्वत्याग एवोपायस्वतत्त्वत्याग एवान्यथा स्वमुपेयमसाधयतः । कुतः ? इत्याह-अतिप्रसङ्गात् । तदसाधकत्वाविशेषेणानुपायस्याप्युपायत्वप्रसङ्गात् । न चैवं व्यवहारोच्छेद आशङ्कनीय इत्याह-निश्चयमतमेतदिति सूक्ष्मबुद्धिगम्यम् ॥

से समलिट्ठुकंचणे समसत्तुमित्ते निअत्तग्गहदुक्खे पसमसुहसमेए सम्मं सिक्खमाइअइ । गुरुकुलवासी गुरुपडिबद्धे विणीए भूअत्थदरिसी, न इओ हिअं तत्तंति मन्नइ सुस्सूसाइगुणजुत्ते तत्ताभिनिवेसा विहिपरे । परममंतोत्ति अहिज्जइ सुत्तं बद्धलक्खे

आसंसाविप्पमुक्के आययट्ठी । स तमवेइ सव्वहा । तओ सम्मं निउंजइ । एअं धीराण सासणं । अण्णहा अणिओगो । अविहिगहिअमंतनाएण अणाराहणाए न किंचि तदणारंभाओ धुवं । इत्थ मग्गदेसणाए दुक्खं अवधीरणा अप्पडिवत्ती । नेवमहीअमहीअं अवगमविरहेण, न एसा मग्गगामिणो विराहणा अणत्थमुहा । अत्थहेऊ तस्सारंभाओ धुवं । इत्थ मग्गदेसणाए अणभिनिवेसो । पडिवत्तिमित्तं किरिआरंभो । एवंपि अहीअं अहीअं अवगमलेसजोगओ । अयं सबीओ नियमेण । मग्गगामिणो खु एसा । अवायबहुलस्स निरवाए जहोदिए सुत्तुत्तकारी हवइ पवयणमाइसंगए पंचसमिए तिगुत्ते अणत्थपरे एअच्चाए अविअत्तस्स सिसुजणणिचायनाएण । विअत्ते इत्थ केवली एअफलभूए सम्ममेअं विआणइ दुविहाए परिण्णाए ॥

स एव समभिप्रव्रजितः समलोष्टकाञ्चनः सन् सर्वथा समशत्रुमित्रः । एवं निवृत्ताग्रहदुःखः, अतः स प्रशमसुखसमेतः । अधिकारितया सम्यक् शिक्षामादत्ते, ग्रहणासेवनारूपाम् । कथं ? इत्याह-गुरुकुलवासी, तदनिर्गमनेन । गुरुप्रतिबद्धः,

तद्बहुमानात् । विनीतो बाह्यविनयेन । भूतार्थदर्शी तत्त्वार्थदर्शी, न इतो गुरुकुलवासात् हितं तत्त्वमिति मन्यते, वचनानुसारित्वात् । वचनं च- ''णाणस्स होइ भागी, थिरयरओ दंसणे चरित्ते य । धण्णा आवकहाए, गुरुकुलवासं ण मुंचंति'' ।। स खल्वत्र शुश्रूषादिगुणयुक्तः; शुश्रूषा १, श्रवण २, ग्रहण ३, धारणा ४, विज्ञाने ५, हा ६, पोह ७, तत्त्वाभिनिवेशाः ८ प्रज्ञागुणा इत्येतद्युक्तः । तत्त्वाभिनिवेशाद्विधिपरः सन् किं ? इत्याह-परममन्त्रो रागादिविषघ्नतयेति कृत्वाऽधीते सूत्रं पाठश्रवणाभ्याम् । किंविशिष्टः सन् ? इत्याह-बद्धलक्षोऽनुष्ठेयं प्रति । आशंसाविप्रमुक्तः इहलोकाद्यपेक्षया आयतार्थी मोक्षार्थी, अत एव स एवंभूतः तत्सूत्रमवैति । सर्वथा याथातथ्येन । ततः किं ? इत्याह-ततोऽवगमात्सम्यग्नियुङ्क्ते तत्सूत्रं, एतद्धीराणां शासनं; यदुतैवमधीतं सम्यग्नियुक्तमिति । अन्यथाऽविध्यध्ययनेऽनियोगः, नियोगादन्योऽनियोगः, विपर्ययानियोग इत्यर्थः । अत एवाह-अविधिगृहीतमन्त्रज्ञातेन तत्रापि ग्रहादिभावाद्विपर्ययाद्(द)योग एव । अनाराधनायामेकान्तेन

प्रवृत्तस्य न किञ्चिदिष्टमनिष्टं वा फलम् मोक्षोन्मा-दादि। सदनुष्ठानं हि मोक्षफलमेव। यथोक्तम्-''श्रामण्यस्य फलं मोक्षः, प्रधानमितरत् पुनः। तत्त्वतोऽफलमेवेह, ज्ञेयं कृषिपलालवत्''। भङ्गस्याप्युन्मादाद्येव, यथोक्तम्-''उम्मादं च लभेज्जा, रोगातङ्कं व पाउणो दीहं। केवलिपण्णत्ताओ धम्माओ वावि भंसेज्जा''॥ न पुनरसम्यक्त्वमेव। कथमत्रानाराधनायां न किञ्चित्? इत्याह-तदनारम्भतो ध्रुवं तत्त्वतस्तस्यानारम्भात्। न चान्यस्मिन्नेवोद्भवत्यतिप्रसङ्गात्। इहैव लिङ्गमाह-अत्रानाराधनायां मार्गदेशनायां तात्त्विकायां दुःखं शृण्वतो भवति। उक्तं च-शुद्धदेशना हि क्षुद्रसत्त्वमृगयूथसंत्रासनसिंहनादः। तथा अवधीरणा मनाग्लघुतरकर्मणो न दुःखम्। तथा अप्रतिपत्तिस्ततोऽपि लघुतरकर्मणो नावधीरणा। ततः किम्? इत्याह-नैवमनाराधनयाऽधीतमधीतं सूत्रं तत्त्वतः। कुतः? इत्याह-अवगमविरहेण सम्यगवबोधाभावेन। नैषा मार्गगामिन एकान्तमनाराधना भवति, सम्यक्त्वादिभावे सर्वथा सत्क्रियायोगात्। अत एवाह-विसन्धना प्रक्रमादध्ययनस्य

अनर्थमुखा उन्मादादिभावेन, अयं च गुरुतरदोषापेक्षयाऽर्थहेतुः पारम्पर्येण मोक्षाङ्गमेवेत्यर्थः । कुतः ? इत्याह-तस्यारम्भाद्ध्रुवं मोक्षगमनस्यैवा-रम्भात् । कण्टकज्वरमोहोपेतमार्गगन्तृवत् । उक्तं च-"मुनेर्मार्गप्रवृत्तिर्या, सा सदोषाऽपि सैव हि । कण्टकज्वरसंमोह-युक्तस्येव सदध्वनि" ॥ एतद्भावे लिङ्गमाह-अत्र विराधनायां सत्यां मार्गदेशनायां पारमार्थिकायामन-भिनिवेशः शृण्वतो भवति, हेयोपादेयतामधिकृत्य यथाह-समेषु स्खलन्नन्धबधिरवन्मूकवच्च रूपादिषु, तथासंमोहादिति । तथा प्रतिपत्तिमात्रं मनाग्विराधकस्य नानभिनिवेशः । तथा क्रियारम्भोऽल्पतरविराधकस्य न प्रतिपत्तिमात्रम् । एवं किम् ? इत्याह-एवमपि विराधनयाऽधीतमधीतं सूत्रं भावतः । कुतः ? इत्याह-अवगमलेशयोगतः सम्यगवबोधलेशयोगेन । अयं सबीजो नियमेन विराधकः सम्यग्दर्शनादियुक्त इत्यर्थः । कुतः ? इत्याह-मार्गगामिन एवैषा विराधना, प्राप्तबीजस्येति भावः । न सामान्येनैव । किं तर्ह्यपायबहुलस्यानिरुपक्रमक्लिष्टकर्मवतः निरपायो यथोदितः मार्गगामीति प्रक्रमः । एतदेवाह-सूत्रोक्तकारी

भवति सबीजो निरपायः प्रवचनमातृसङ्गतः सामान्येन तद्युक्तः । विशेषेणैतदेवाह-पञ्चसमितः, त्रिगुप्तः । ईर्यासमित्याद्याः समितयः पञ्च । मनोगुप्त्याद्याश्च तिस्रो गुप्तय इति । सम्यग्ज्ञानपूर्वकमेवमित्याह-अनर्थपरश्चारित्रप्राणक्षरणेन एतत्त्यागः प्रवचनमातृत्यागः, सम्यगेतद्विजानातीति योगः । कस्यानर्थपर एतत्त्यागः ? इत्याह-अव्यक्तस्य भावबालस्य । केनोदाहरणेन ? इत्याह-शिशुजननीत्यागज्ञातेन, शिशोर्बालस्य जननीत्यागोदाहरणेन, स हि तत्त्यागाद्विनश्यति । व्यक्तोऽत्र कः ? इत्याह-व्यक्तोऽत्र भावचिन्तायां केवली सर्वज्ञः, एतत्फलभूतः प्रवचनमातृफलभूतः, सम्यग्भावपरिणत्या । एतद्विजानात्यनन्तरोदितम् । एतदेवाह-द्विविधया परिज्ञया ज्ञपरिज्ञया १ प्रत्याख्यानपरिज्ञया २ च । ज्ञपरिज्ञावबोधमात्ररूपा, प्रत्याख्यानपरिज्ञा तद्गर्भक्रियारूपा ॥

तहा आसासपयासदीवं संदीणाऽथिराइभेअं असंदीणथिरत्थमुज्जमइ । जहासत्तिमसंभंते अणूसगे असंसत्तजोगाराहए भवइ उत्तरुत्तरजोगसिद्धीए मुच्चइ पावकम्मुणत्ति । विसुज्झमाणे आभवं

भावकिरिअमाराहेइ । पसमसुहमणुहवइ अपीडिए संजमतव-किरिआए अव्वहिए परीसहोवसग्गेहिं वाहिअसुकिरिआ नाएणं ॥

· तथा आश्वासप्रकाशद्वीपं दीपं वा सम्यग्विजानातीति वर्त्तते । किंविशिष्टम् ? इत्याह-स्पन्दनस्थिरादिभेदम् । इह भवाब्धावाश्वासद्वीपो, मोहान्धकारे दुःखगहने प्रकाशदीपश्च । तत्राद्यः स्पन्दनवानस्पन्दनवांश्च, प्लावनवानप्लावन-वांश्चेत्यर्थः । इतरोऽपि स्थिरोऽस्थिरश्च । अप्रतिपाती, प्रतिपाती चेत्यर्थः । अयं च यथासंख्यं मानुष्ये क्षायोपशमिक-क्षायिकचारित्ररूपः, क्षायोपशमिकक्षायिकज्ञानरूपश्च । उभयत्राद्योऽनाक्षेपेणेष्टसिद्धये, सप्रत्यपायत्वात् । चरमस्तु सिद्धये, निष्प्रत्यपायत्वात् । सम्यगेतद्विजानाति, न केवलं विजानाति । अस्पन्दनवत् स्थिरार्थमुद्यमं करोति सूत्रनीत्या । कथम् ? इत्याह-यथाशक्ति शक्त्यनुरूपं, असंभ्रान्तो भ्रान्तिरहितः, अनुत्सुक औत्सुक्यरहितः, फलं प्रति । असंसक्तयोगाराधको भवति निःसपत्नश्रामण्यव्यापारकर्त्ता, सूत्रानुसारित्वात् । सूत्रं च-''जोगो जोगो जिणसासणम्मि

दुक्खक्खया पउंजंतो । अण्णोण्णमबाहंतो असवत्तो होइ कायव्वो'' । एवमुत्तरोत्तरयोगसिद्ध्या, धर्मव्यापार-सिद्ध्येत्यर्थः । किम् ? इत्याह-मुच्यते पापकर्मणा तत्तद्गुणप्रतिबन्धकेन इति । एवं विशुद्ध्यमानः सन् आभवं आजन्मासंसारं वा भावक्रियां निर्वाणसाधिकामाराधयति निष्पादयत्यौचित्यारम्भनिर्वहणरूपाम् । तथा प्रशमसुखमनु-भवति तात्त्विकं । कथम् ? इत्याह-अपीडितः संयमतपःक्रियया आश्रवनिरोधानशनादिरूपया । तथा अव्यथितः सन् परीषहोपसर्गैः क्षुद्दिव्यादिभिः । कथमेतदेवं ? इति निदर्शनमाह-व्याधितस्य सुक्रियाज़ातेन रोगितस्य शोभनक्रियो-दाहरणेन । एतदेवाह-

से जहा नामए केइ महावाहिगहिए अणुहूअतव्वेअणे विण्णाया सरूवेण निव्विण्णे तत्तओ । सुविज्जवयणेण सम्मं तमवगच्छिअ जहाविहाणओ पवण्णे सुकिरिअं । निरुद्धजहिच्छाचारे तुच्छपत्थभोई मुच्चमाणे वाहिणा निअत्तमाणवेअणे समुवलब्भारोग्गं पवड्ढमाणतब्भावे तल्लाभनिव्वुईए तप्पडिबंधाओ

सिराखाराइ-जोगेवि वाहिसमारुग्गविण्णाणेण इट्ठनिप्फत्तीओ अणाकुलभावयाए किरिओवओगेण अपीडिए अव्वहिए सुहलेस्साए वड्ढइ । विज्जं च बहु मण्णइ ॥

तद्यथा-कश्चित्सत्त्वो महाव्याधिगृहीतः कुष्ठादिग्रस्त इत्यर्थः । अनुभूततद्वेदनः अनुभूतव्याधिवेदनः । विज्ञाता स्वरूपेण वेदनायाः, न कण्डूगृहीतकण्डूयनकारिवद्विपर्यस्तः । निर्विण्णस्तत्त्वतः, तद्वेदनयेति प्रक्रमः । ततः किम् ? इत्याह-सुवैद्यवचनेन हेतुभूतेन सम्यगवैपरीत्येन तं व्याधिमवगम्य यथाविधानतो यथाविधानेन देवतापूजादिलक्षणेन, प्रपन्नः सुक्रियां परिपाचनादिरूपां, निरुद्धयदृच्छाचारः सन् प्रत्यपायभयात्तथा तुच्छपथ्यभोजी व्याध्यानुगुण्यतः । अनेन प्रकारेण मुच्यमानो व्याधिना खसराद्यपगमेन, निवर्त्तमानवेदनः कंड्वाद्यभावात्, समुपलभ्यारोग्यं सदुपलम्भेन । प्रवर्द्धमानतद्भावः प्रवर्द्धमानारोग्यभावः, तल्लाभनिर्वृत्त्या आरोग्यलाभनिर्वृत्त्या, तत्प्रतिबन्धात् आरोग्यप्रतिबन्धाद्धेतोः शिराक्षारादियोगेऽपि शिरावेधक्षारपातभावेऽपीत्यर्थः । व्याधिश-

मारोग्यविज्ञानेन व्याधिशमाद्यदारोग्यं तदवबोधेनेत्यर्थः । किम् इत्याह-इष्टनिष्पत्तेरारोग्यनिष्पत्तेर्हेतोरनाकुलभावतया निबन्ध-नाभावात् । तथा क्रियोपयोगेन इतिकर्त्तव्यतायां बोधेन हेतुना अपीडितः अव्यथितो निवातस्थानासनौषधपानादिना । किम् ? इत्याह-शुभलेश्यया प्रशस्तभावरूपया वर्द्धते वृद्धिमाप्नोति । तथा वैद्यं च बहु मन्यते महापायनिवृत्तिहेतुरयं ममेति सम्यग् ज्ञानात् । एष दृष्टान्तोऽयमर्थोपनयः ।।

एवं कम्मवाहिगहिए अणुभूअजम्माइवेअणे विण्णाया दुक्खरूवेणं निव्विण्णे तत्तओ तओ । सुगुरुवयणेण अणुट्ठाणाइणा तमवगच्छिअ पुव्वुत्तविहाणओ पवन्ने सुकिरिअं पव्वज्जं निरुद्धपमायायारे असारसुद्धभोई मुच्चमाणे कम्मवाहिणा निअत्तमाणिट्ठविओगाइवेअणे समुवलब्भ चरणारुग्गं पवड्ढमाणसुहभावे तल्लाभनिव्वुईए तप्पडिबंधविसेसओ परीसहोवसग्गभावेवि तत्तसंवेअणाओ कुसलासयवुड्ढी थिरासयत्तेण धम्मोवओगाओ सया थिमिए तेउल्लेसाए पवड्ढइ । गुरुं च बहु मन्नइ । जहोचिअं असंगपडिवत्तीए निसग्ग-

पवित्तिभावेण । एसा गुरुई विआहिआ भावसारा विसेसओ भगवंतबहुमाणेणं । जो मं पडिमन्नइ से गुरुंति तदाणा । अन्नहा किरिआ अकिरिआ कुलडानारीकिरिआसमा गरहिआ तत्तवेईणं अफलजोगओ विसण्णतत्तीफलमित्थ नायं आवट्टे खु तप्फलं असुहाणुबंधे ॥

एवं कर्मव्याधिगृहीतः प्राणी । किंविशिष्टः? इत्याह- अनुभूतजन्मादिवेदनः । आदिशब्दाज्जरामरणादिग्रहः । विज्ञाता दुःखरूपेण जन्मादिवेदनायाः, न तु तत्रैवासक्त्याविपर्यस्त इति । ततः किम् ? इत्याह-निर्विण्णस्तत्त्वतः ततो जन्मादिवेदनायाः । किम् ? इत्याह-सुगुरुवचनेन हेतुनाऽनुष्ठानादिना तमवगम्य सुगुरुं कर्मव्याधिं च, पूर्वोक्त-विधानतस्तृतीयसूत्रोक्तेन विधानेन प्रपन्नः सन्, सुक्रियां प्रव्रज्यां, निरुद्धप्रमादाचारो यदृच्छया, असारशुद्धभोजी संयमानुगुण्येन, अनेन विधिना मुच्यमानः कर्मव्याधिना निवर्त्तमानेष्टवियोगादिवेदनस्तथा मोहनिवृत्त्या किम् ? इत्याह-समुपलभ्य चरणारोग्यं सदुपलम्भेन, प्रवर्द्धमानशुभभावः प्रवर्द्धमानचरणारोग्यभावः । बहुतरकर्म-

व्याधि-विकारनिवृत्त्या तल्लाभनिर्वृत्त्या, तत्प्रतिबन्धविशेषात् चरणारोग्यप्रतिबन्धविशेषात्, स्वाभाविकात् कारणात् परीषहोपसर्गभावेऽपि क्षुद्दिव्यादिव्यसनभावेऽपि तत्त्वसंवेदनात्सम्यग्ज्ञानाद्धेतोः । तथा कुशलाशयवृद्ध्या क्षायोपशमिकभाववृद्ध्या, स्थिराशयत्वेन चित्तस्थैर्येण हेतुना । तथा धर्मोपयोगात् इति कर्त्तव्यताबोधात् कारणात् सदा स्तिमितः भावद्वन्द्वविरहात् प्रशान्तः । किम् ? इत्याह-तेजोलेश्यया शुभप्रभावरूपया वर्द्धते वृद्धिमनुभवति, गुरुं च बहु मन्यते भाववैद्यकल्पम् । कथं ? इत्याह-यथोचितमौचित्येन, असङ्गप्रतिपत्त्या स्नेहरहिततद्भावप्रतिपत्त्या । किमग्या उपन्यासः ? इत्याह-निसर्गप्रवृत्तिभावेन सांसिद्धिकप्रवृत्तित्वेन हेतुना, एषाऽसङ्गप्रतिपत्तिर्गुर्वी व्याख्याता भगवद्भिः । किमिति ? अत आह-भावसारा तथौदयिकभावविरहेण विशेषतः असङ्गप्रतिपत्तेः । इहैव युक्त्यन्तरमाह-भगवद्बहुमानेन अचिन्त्यचिन्तामणिकल्पतीर्थकरप्रतिबन्धेन । कथमयं ? इत्याह-यो मां प्रतिमन्यते भावतः स गुरुमित्येवं तदाज्ञा

भगवदाज्ञा इत्थं तत्त्वं व्यवस्थितम् । अन्यथा गुरुबहुमान-व्यतिरेकेण क्रियाऽप्यक्रिया प्रत्युपेक्षणादिरूपा, अक्रिया सत्क्रियातोऽन्या । किंविशिष्टा ? इत्याह-कुलटानारीक्रियासमा दु:शीलवनितोपवास-क्रियातुल्या । ततः किम् ? इत्याह-गर्हिता तत्त्ववेदिनां विदुषाम् । कस्मात् ? इत्याह-अफलयोगतः इष्टफलादन्यदफलं, मोक्षात्सांसारिकमित्यर्थः तद्योगात् । एतदेव स्पष्टयन्नाह-विषान्नतृप्तिफलमत्र ज्ञातमल्पं विपाकदारुणं, विराधनासेवनात् । एतदेवाह-आवर्त्त एव तत्फलम्, आवर्त्तन्ते प्राणिनोऽस्मिन्नित्यावर्त्तः संसारः, स एव तत्त्वतः तत्फलं विराधनाविष-जन्यम् । किंविशिष्ट आवर्त्तः ? इत्याह-अशुभानुबन्धः । तथा तथा विराधनोत्कर्षेण । एवं सफलं गुर्व-बहुमानमभिधाय तद्बहुमानमाह-

आयओ गुरुबहुमाणो अवंझकारणत्तेण । अओ परमगुरुसंजोगो । तओ सिद्धी असंसयं । एसेह सुहोदए पगिट्ठतयणुबंधे भववाहितेगिच्छी । न इओ सुंदरं परं । उवमा इत्थ न विज्जई । स एवं पण्णे एवं भावे एवं परिणामे अप्पडिवडिए वड्ढमाणे

तेउल्लेसाए दुवालसमासिएणं परिआएणं अइक्कमइ सव्वदेवतेउल्लेसं एवमाह महामुणी । तओ सुक्के सुक्काभिजाई भवइ । पायं छिण्णकम्माणुबंधे खवइ लोगसण्णं । पडिसोअगामी अणुसोअनिवित्ते सया सुहजोगे एस जोगी विआहिए । एस आराहगे सामण्णस्स, जहा गहिअपइण्णे सव्वोवहासुद्धे संधइ सुद्धगं भवं सम्मं अभवसाहगं भोगकिरिआ सुरूवाइकप्पं । तओ ता संपुण्णा पाउणइ अविगलहेउभावओ असंकिलिट्ठसुहरूवाओ अपरोवताविणो सुंदरा अणुबंधेणं न य अण्णा संपुण्णा ॥

आयतो गुरुबहुमानः साद्यपर्यवसितत्वेन, दीर्घत्वादायतो मोक्षः स गुरुबहुमानः, गुरुभावप्रतिबन्ध एव मोक्ष इत्यर्थः । कथम् ? इत्याह-अवन्ध्यकारणत्वेन मोक्षं प्रत्यप्रतिबद्ध-सामर्थ्यहेतुत्वेन । एतदेवाह-अतः परमगुरुसंयोगः, अतो गुरुबहुमानात्तीर्थकरसंयोगः । ततः संयोगादुचिततत्संबन्धत्वात् सिद्धिरसंशयं मुक्तिरेकान्तेन, यतश्चैवमतः-एषोऽत्र शुभोदयो गुरुबहुमानः कारणे कार्योपचारात् यथाऽऽयुर्घृतमिति । अयमेव विशेष्यते-प्रकृष्टतदनुबन्धः प्रधान-शुभोदयानुबन्धः, तथातथा-

राधनोत्कर्षेण । तथा भवव्याधिचिकित्सकः गुरुबहुमान एव हेतुफलभावात् । न इतः सुन्दरं परं, गुरुबहुमानात् । उपमात्र न विद्यते; गुरुबहुमाने सुन्दरत्वेन भगवद्बहुमानादित्यभिप्रायः । स एवं प्रज्ञः स तावदधिकृतप्रव्रजितः, एवं प्रज्ञो विमलविवेकात्, एवं भावः विवेकाभावेऽपि प्रकृत्या, एवं परिणामः सामान्येन गुर्वभावेऽपि क्षयोपशमान्माषतुषवत् । यथोक्तम्-विवेकशुभ-भावपरिणामा वचनगुरुतदभावेषु यमिनामिति । एवमप्रतिपतितः सन् वर्द्धमानस्तेजोलेश्यया नियोगतः, शुभप्रभावरूपया । किम् ? इत्याह-द्वादशमासिकेन पर्यायेण एतावत्कालमानया प्रव्रज्ययेत्यर्थः । अतिक्रामति सर्वदेवतेजोलेश्यां सामान्येन शुभप्रभावरूपाम् । क एवमाह ? महामुनिर्भगवान् महावीरः । तथा चागमः-''जे इमे अज्जत्ताए समणा णिग्गंथा एतेणं कस्स तेउलेसं वीतिवयति ? गोयमा ! मासपरियाए समणे णिग्गंथे वाणमंतराणं देवाणं तेउलेसं वीइवयइ । एवं दुमासपरियाए समणे णिग्गंथे असुरिंदवज्जियाणं भवणवासीणं देवाणं तेउलेसं वीतिवयति । तिमासपरियाए समणे णिग्गंथे असुरकुमारिंदाणं

देवाणं तेउलेसं वीतिवयति । चउमासपरियाए समणे णिग्गंथे गहगणणक्खत्ततारारूवाणं जोतिसियाणं तेउलेसं वीतिवयति । पंचमासपरियाए समणे णिग्गंथे चंदिमसूरियाणं जोतिसिंदाणं तेउलेसं वीतिवयति । छम्मासपरियाए समणे णिग्गंथे सोहम्मीसाणाणं देवाणं तेउलेसं वीतिवयति । सत्तमासपरियाए समणे णिग्गंथे सणंकुमारमाहिंदाणं देवाणं तेउलेसं वीतिवयति । अट्ठमासपरियाए समणे णिग्गंथे बंभलोगलंतगाणं देवाणं तेउलेसं वीतिवयति । णवमासपरियाए समणे णिग्गंथे महासुक्क-सहस्साराणं देवाणं तेउलेसं वीतिवयति । दसमासपरियाए समणे णिग्गंथे आणय-पाणय-आरणा-च्चुयाणं देवाणं तेउलेस्सं वीतिवयति । एकारसमासपरियाए समणे गेविज्जाणं देवाणं तेउलेस्सं वीतिवयति । बारसमासपरियाए अणुत्तरोववातियाणं तेउलेस्सं वीतिवयति । तेण परं सुक्के सुक्काभिजाती भवित्ता सिज्झति, जाव अंतं करेति'' । अत्र तेजोलेश्या चित्तसुखलाभ-लक्षणा । अत एवाह-ततः शुक्लशुक्लाभिजात्यो भवति । तत्र शुक्लो नामा भिन्नवृत्तोऽमत्सरी कृतज्ञः सदारम्भी हितानुबन्ध

इति । शुक्लाभिजात्यश्चैतत्प्रधानः प्रायश्छिन्नकर्मानुबन्धः, न तद्वेदयंस्तथाविधमन्यद्बध्नाति । प्रायोग्रहणमचिन्त्यत्वात्कर्मशक्तेः कदाचिद्बध्नात्यपि । स एवंभूतः क्षपयति लोकसंज्ञां भगवद्वचनप्रतिकूलां, प्रभूतसंसाराभिनन्दिसत्त्वक्रियाप्रीति-रूपामिति । अत एवाह-प्रतिस्रोतोगामी लोकाचारप्रवाहनदीं प्रति । अनुस्रोतो निवृत्तः । एनामेवाधिकृत्यैतदभ्यासत एव न्याय्यं चैतत् । यथोक्तम्-''अणुसोयपट्ठिए बहुजणंमि पडिसोओ लद्धलक्खेणं पडिसोयमेव अप्पा दायव्वो होउकामेणं । अणुसोयसुहो लोगो पडिसोओ आसवो सुविहियाणं अणुसोओ संसारो पडिसोओ तस्स णिप्फेण'' ।। एवं सदा शुभयोगः श्रामण्यव्यापारसङ्गतः, एष योगी व्याख्यातः । एवंभूतो भगवद्भिर्योगी प्रतिपादितः । यथोक्तम्-''सम्यक्त्वज्ञान-चारित्रयोगः सद्योग उच्यते । एतद्योगाद्धि योगी स्यात्, परमब्रह्मसाधकः'' ।। एष एवंभूत आराधकः श्रामण्यस्य, निष्पादकः श्रमणभावस्य । यथा गृहीतप्रतिज्ञः, आदित आरभ्य सम्यक्प्रवृत्तेः । एवं सर्वोपधाशुद्धो, निरतिचारत्वेन । किम् ?

इत्याह-संधत्ते घटयति, शुद्धं भवं जन्मविशेषलक्षणं भवैरेव । अयमेव विशेष्यते-सम्यगभवसाधकं, सत्क्रियाकरणेन मोक्षसाधकमित्यर्थः । निदर्शनमाह-भोगक्रियाः सुरूपादिकल्पं न रूपादिविकलस्यैताः सम्यग् भवन्ति । यथोक्तम्-रूपवयोवैचक्षण्य-सौभाग्यमाधुर्यैश्वर्याणि भोगसाधनमिति । ततस्ताः संपूर्णाः प्राप्नोति सुरूपादिकल्पाद्भवाद्भोगक्रिया इत्यर्थः । कुतः ? इत्याह-अविकलहेतुभावतः कारणादिति । किंविशिष्टाः ? इत्याह-असंक्लिष्टसुखरूपाः, शून्यताऽभावेन संक्लेशाभावात् । तथा अपरोपतापिन्यो वैचक्षण्यादिभावेन तथा सुन्दरा अनुबन्धेनाऽत एव हेतोः । न चान्याः संपूर्णाः, उक्तलक्षणाभ्यो भोगक्रियाभ्यः । कुतः ? इत्याह-

तत्तत्तखंडणेणं एअं नाणंति वुच्चइ । एअंमि सुहजोगसिद्धी उचिअपडिवत्तिपहाणा । इत्थ भावो पवत्तगो । पायं विग्घो न विज्जइ निरणुबंधासुहकम्मभावेण । अक्खित्ताओ इमे जोगा भावाराहणाओ । तहा तओ सम्मं पवत्तइ निप्फायइ अणाउले । एवं किरिआ सुकिरिआ एगंतनिक्कलंका निक्कलंकत्थसाहिआ ।

तहा सुहाणुबंधा उत्तरुत्तरजोगसिद्धीए। तओ से साहइ परं परत्थं सम्मं। तक्कुसले सया तेहिं तेहिं पगारेहिं साणुबंधं महोदए बीजबीजादिट्ठावणेणं। कत्तिविरिआइजुत्ते अवंझसुहचिट्ठे समंतभद्दे सुप्पणिहाणाइहेऊ मोहतिमिरदीवे रागामयविज्जे दोसानलजलनिही संवेगसिद्धिकरे हवइ अचिंतचिंतामणिकप्पे। स एवं परंपरत्थसाहए तहा करुणाइभावओ अणेगेहिं भवेहिं विमुच्चमाणे पावकम्मुणा पवड्ढमाणे अ सुहभावेहिं अणेगभविआए आराहणाए पाउणइ सव्वुत्तमं भवं चरमं अचरमभवहेउं अविगलपरंपरत्थनिमित्तं। तत्थ काऊण निरवसेसं किच्चं विहूअरयमले सिज्झइ, बुज्झइ, मुच्चइ, परिनिव्वाइ, सव्वदुक्खाणमंतं करेइ ॥ इति पव्वज्जापरिपालणासुत्तं समत्तं ॥

तत्तत्त्वखण्डनेन संक्लेशादिभ्यः उभयलोकापेक्षया, भोगक्रियास्वरूपखण्डनेनेति भावः, एतद् ज्ञानमित्युच्यते यदेवमिष्टवस्तुतत्त्वनिरूपकम्। एतस्मिन् शुभयोगसिद्धिः एतस्मिन् ज्ञाने सति शुभव्यापारनिष्पत्तिः लोकद्वयेऽपीष्टप्रवृत्तौ। किंविशिष्टा ? इत्याह-उचितप्रतिपत्तिप्रधाना संज्ञानालोचनेन,

तत्तदनुबन्धेक्षणात् । न ज्ञस्तदारभते, यद्विनाशयति; अत एवाह-अत्र भावः प्रवर्त्तकः प्रस्तुतप्रवृत्तौ सदन्तःकरणलक्षणो न मोह इति । अत एवाह-प्रायो विघ्नो न विद्यते अत्राधिकृतप्रवृत्तौ, सदुपाययोगादित्यर्थः । एतद्बीजमेवाह-निरनुबन्धाशुभकर्मभावेन न ह्यनीदृश इत्थं प्रवर्त्तते, इति हृदयम् । सानुबन्धाशुभकर्मणः सम्यक् प्रव्रज्याऽयोगात् । आक्षिप्ताः स्वीकृता एवैते योगाः सुप्रव्रज्याव्यापाराः । कुतः ? इत्याह-भावाराधनातः । तथा जन्मान्तरे तद्बहुमानादिप्रकारेण । ततः किम् ? इत्याह-तत आक्षेपात्सम्यक् प्रवर्त्तते, नियमनिष्पादकत्वेन । ततः किम् ? इत्याह-निष्पादयत्यनाकुलः सन् इष्टम् । एवमुक्तेन प्रकारेण क्रिया सुक्रिया भवति । सम्यग्ज्ञानादौचित्यारब्धेत्यर्थः । इयमेव विशेष्यते-एकान्तनिष्कलङ्का, निरतिचारतया । निष्कलङ्कार्थसाधिका, मोक्षसाधिकेत्यर्थः । यतस्तथा शुभानुबन्धा, अव्यवच्छेदेनोत्तरोत्तरयोगसिद्ध्या ततः शुभानुबन्धायाः सुक्रियायाः सकाशात् स प्रस्तुतः प्रव्रजितः साधयति निष्पादयति, परं प्रधानं, परार्थं सत्यार्थं, सम्यगविपरीतम् ।

तत्कुशलः परार्थसाधनकुशलः, सदा सर्वकालम् । कथम् ? इत्याह-तैस्तैः प्रकारैर्बीजबीजन्या-सादिभिः सानुबन्धं परार्थं महोदयोऽसौ परपरार्थसाधनात् । एतदेवाह-बीजबीजादि-स्थापनेन बीजं सम्यक्त्वं बीजबीजं तदाक्षेपकशासनप्रशंसादि, एतन्न्यासेन । किंविशिष्टोऽयम् ? इत्याह-कर्तृवीर्यादियुक्तः परं परार्थं प्रति । अवन्ध्य-शुभचेष्टः, एतमेव प्रति । समन्तभद्रः, सर्वाकारसंपन्नतया । सुप्रणिधानादिहेतुः, क्वचिदप्यन्यूनतया । मोहतिमिरदीपस्तद-पनयनस्वभावतया । रागामयवैद्य-स्तच्चिकित्सासमर्थयोगेन । द्वेषानलजलनिधिस्तद्विध्यापन-शक्तिभावात् । संवेगसिद्धि-करो भवति, तद्धेतुयोगेन । अचिन्त्यचिन्तामणिकल्पः, सत्त्वसुखहेतुतया । सोऽधिकृतः प्रव्रजितः । एवमुक्तनीत्या परपरार्थसाधकः, धर्मदानेन । कुतो हेतोः ? इत्याह-तथा करुणादिभावतः, प्रधानभव्यतया । किम् ? इत्याह-अनेकैर्भवैर्जन्मभिर्विमुच्यमानः पापकर्मणा, ज्ञानावरणीयादिलक्षणेन । प्रवर्द्धमानश्च शुभभावैः संवेगादिभिः । अनेकभविकयाऽऽराधनया पारमार्थिकया प्राप्नोति सर्वोत्तमं

भवं तीर्थंकरादिजन्म। किंविशिष्टम् ? इत्याह-चरमं पश्चिममचरमभवहेतुं, मोक्षहेतुमित्यर्थः । अविकलपरपरार्थनिमित्तं, अनुत्तरपुण्यसंभारभावेन तत्र कृत्वा निरवशेषं कृत्यं यदुचितं महासत्त्वानां विधूतरजोमलः बध्यमानप्राग्बद्धकर्मरहितो व्यवहारतः सिद्ध्यति, बुध्यते, मुच्यते, परिनिर्वाति, सर्वदुःखानामन्तं करोतीति । अत्र सिध्यति सामान्येनाणिमाद्यैश्वर्यं प्राप्नोति। बुध्यते केवली भवति। मुच्यते भवोप-ग्राहिकर्मणा। परिनिर्वाति सर्वतः कर्मविगमेन। किमुक्तं भवति ? सर्वदुःखानामन्तं करोति, सदा पुनर्भवाभावात्। यद्वा सिध्यति सर्वकार्यपरिसमाप्त्या। बुध्यते तत्रापि केवलाप्रतिघातेन। मुच्यते निरवशेषकर्मणा। परिनिर्वाति समग्रसुखाप्त्या। एवं सर्वदुःखानामन्तं करोतीति निगमनम्। नयान्तरमतव्यवच्छेदार्थमेतदेवम्। इति प्रव्रज्या-परिपालनासूत्रं समाप्तम् । तत्त्वतः प्रव्रज्यापरिपालनासूत्रं समाप्तम् ।। इति पञ्चसूत्रक-व्याख्यायां चतुर्थसूत्रव्याख्या समाप्ता ।।

इदानीं पञ्चमसूत्रव्याख्या प्रक्रम्यते-अस्य चायमभि-

संबन्धः । इहानन्तरसूत्रे प्रव्रजितस्य चर्योक्ता । इह तु परं तत्फलमभिधातुमाह-

स एवमभिसिद्धे परमबंभे मंगलालए जम्मजरामरणरहिए पहीणासुहे अणुबंधसत्तिवज्जिए संपत्तनिअसरूवे अकिरिए सहावसंठिए अणंतनाणे अणंतदंसणे ॥

स प्रक्रान्तः प्रव्रज्याकारी, एवमुक्तेन सुखपरम्परा-प्रकारेणाभिषिद्धः सन् । किंभूत इत्याह-परमब्रह्म, सदाशिव-त्वेन। मङ्गलालयः, गुणोत्कर्षयोगेन । जन्मजरामरणरहितो निमित्ताभावेन। यथोक्तम्- ''दग्धे बीजे यथाऽत्यन्तं, प्रादुर्भवति नाङ्कुरः । कर्मबीजे तथा दग्धे, न रोहति भवाङ्कुरः'' इति । प्रक्षीणाशुभः एकान्तेन, अनुबन्धशक्तिवर्जितः अशुभम-ङ्गीकृत्याऽत एव संप्राप्तनिजस्वरूपः केवलो जीवः अक्रियो गमनादिशून्यः, स्वभावसंस्थितः सांसिद्धिक-धर्मवान् । अत एवाह-अनन्तज्ञानोऽनन्तदर्शनः ज्ञेयानन्तत्वात् । स्वभाव-श्चास्यायमेव । यथोक्तम्-''स्थितः शीतांशुवज्जीवः, प्रकृत्या भावशुद्धया। चन्द्रिकावच्च विज्ञानं, तदावरणमभ्रवत्'' ॥ अथ

कीदृशोऽसौ वर्णरूपाभ्याम् ? इत्याशङ्कापोहायाह-

से न सद्दे, न रूवे, न गंधे, न रसे, न फासे, अरूवी सत्ता अणित्थंत्थसंठाणा अणंतविरिआ कयकिच्चा सव्वाबाहा-विवज्जिआ सव्वहा निरविक्खा थिमिआ पसंता। असंजोगिए एसाणंदे अओ चेव परे मए। अविक्खा अणाणंदे, संजोगो विओगकारणं, अफलं फलमेआओ विणिवायपरं खु तं, बहुमयं मोहाओ अबुहाणं, जमित्तो विवज्जओ, तओ अणत्था अपज्जवसिआ, एस भावरिऊ परे। अओ वुत्ते उ भगवया। नागासेण जोगो एअस्स। से सरूवसंठिए। नागासमण्णत्थ। न सत्ता सदंतरमुवेइ। अचिंतमेअं केवलिगम्मं तत्तं निच्छयमयमेअं। विजोगवं च जोगोत्ति न एस जोगो भिण्णं लक्खणमेअस्स। न इत्थाविक्खा सहावो खु एसो अणंतसुहसहावकप्पो। उवमा इत्थ न विज्जइ। तब्भावेऽणुभवो परं तस्सेव। आणा एसा जिणाणं सव्वण्णूणं अवितहा एगंतओ। न वितहत्ते निमित्तं। न चानिमित्तं कज्जंति। निदंसणमित्तं तु नवरं।

स सिद्धः न शब्दो, न रूपं, न गंधो, न रसो, न स्पर्शः,

पुद्गलधर्मत्वादमीषाम्। अभावस्तर्हीत्येतदपि नेत्याह-अरूपिणी सत्ता ज्ञानवत् । अनित्थंस्थसंस्थाना, इदंप्रकारमापन्नमित्थं, इत्थंस्थितमित्थंस्थं, न इत्थंस्थं अनित्थंस्थम्, संस्थानं यस्य । अरूपिण्याः सत्तायाः सा यथोक्ता । अनन्तवीर्या इयं सत्ता प्रकृत्यैव । तथा कृतकृत्या तन्निष्पादनेन निवृत्ततच्छक्तिः, सर्वाऽऽबाधाविवर्जिता द्रव्यतो भावतश्च । सर्वथा निरपेक्षा, तच्छक्त्यपगमेन । अत एव स्तिमिता प्रशान्ता सुखप्रकर्षा-दनुकूला निस्तरङ्गमहोदधिकल्पा । एतस्या एव परमसुखत्वम-भिधातुमाह-असांयोगिक एष आनंदः, सुखविशेषः । अत एव निरपेक्षत्वात् परो मतः प्रधान इष्टः । इहैव व्यतिरेकमाह-अपेक्षाऽनानन्दः, औत्सुक्यदुःखत्वात् । अपेक्ष्यमाणाप्त्या तन्निवृत्तौ दोषमाह-संयोगो वियोगकारणं, तदवसानतया स्वभावत्वात् । अफलं फलमेतस्मात् संयोगात् । किमिति ? अत आह-विनिपातपरमेव तत्सांयोगिकफलम् । कथमिदं बहुमतम् ? इत्याह-बहुमतं मोहादबुधानां पृथग्जनानाम् । तत्रापि निबन्धनमाह-यदतो विपर्ययः, मोहादत एवाफले फलबुद्धिः ।

ततो विपर्ययादनर्थाः असत्प्रवृत्त्या अपर्यवसिताः, सानुबन्धतया। एवमेष भावरिपुः परो मोहः, अत एवोक्तो भगवता तीर्थंकरेण। यथोक्तम्-"अण्णाणतो रिपू अण्णो, पाणिणं णेव विज्जइ। एत्तोऽसक्किरिया तीए, अणत्था विस्सतो सुहा"॥ यदि संयोगो दुष्टः कथं सिद्धस्याकाशेन न स दुष्टः? इत्याशङ्क्याह-नाकाशेन सह योग एतस्य सिद्धस्य। किमिति? अत आह-स स्वरूपसंस्थितः सिद्धः। कथमाधारमन्तरेण स्थितिः? इत्याशङ्क्याह-नाकाशमन्यत्राधारे। अत्रैव युक्तिर्न सत्ता सदन्तरमुपैति, न वाऽन्यथाऽन्यदन्यत्र। अचिन्त्यमेतत्प्रस्तुतं केवलिगम्यं तत्त्वम्। तथा निश्चय-मतमेतद्व्यवहारमतं त्वन्यथा सत्यपि तस्मिन्निदं तत्संयोगशक्तिक्षयात्सूपपन्नमेव। अभ्युच्चयमाह-वियोगवांश्च योग इति कृत्वा नैष योगः सिद्धाकाशयोरिति भिन्नं लक्षणमेतस्याधिकृतयोगस्य, न चात्रापेक्षा सिद्धस्य। कथं लोकान्ताका-शगमनम्? इत्याह-स्वभाव एवैष तस्य। अनन्तसुखस्वभावकल्पः कर्मक्षयव्यङ्ग्यः। कीदृशमस्यानन्तं सुखम्? इत्याह-उपमाऽत्र न विद्यते,

सिद्धसुखे । यथोक्तम्-"स्वयं वेद्यं हि तद्ब्रह्म, कुमारी स्त्रीसुखं यथा । अयोगी न विजानाति, सम्यक् जात्यन्धवद्घटम्" ॥ अत एवाह-तद्भावे सिद्धसुखभावे अनुभवः परं तस्यैव । एतदपि कथं ज्ञायते ? इत्याह-आज्ञा एषा जिनानां, वचनमित्यर्थः । किंविशिष्टानाम् ? इत्याह-सर्वज्ञानाम् । अत एव अवितथा, एकान्ततः सत्येत्यर्थः । कुतः ? इत्याह-न वितथत्वे निमित्तं रागाद्यभावात् । उक्तं च-"रागाद्वा द्वेषाद्वा मोहाद्वा वाक्यमुच्यते ह्यनृतम् । यस्य तु नैते दोषास्तस्यानृतकारणं नास्ति ॥" न चानिमित्तं कार्यमित्यपि । तथा जिनाज्ञा । एवं स्वसंवेद्यं सिद्धसुखमित्याप्तवादः । निदर्शनमात्रं तु नवरं सिद्धसुखस्येदं वक्ष्यमाणलक्षणम् ॥

सव्वसत्तुक्खए सव्ववाहिविगमे सव्वेच्छासंजोगेणं सव्विच्छासंपत्तीए जारिसमेअं, इत्तोणंतगुणं तं तु भावसत्तुक्खयादितो । रागादओ भावसत्तू, कम्मोदया वाहिणो, परमलद्धीओ उ अट्ठा, अणिच्छेच्छा इच्छा । एवं सुहुममेअं न तत्तओ इयरेण गम्मइ । जइसुहं व अजइणा । आरुग्गसोहं व

रोगिणत्ति विभासा। अचिंतमेअं सरूवेणं। साइअपज्जवसिअं एगसिद्धाविक्खाए। पवाहओ अणाई। तेवि भगवंतो एवं। तहाभव्वत्ताइभावओ। विचित्तमेअं तहाफलभेएण। नाविचित्ते सहकारिभेओ तदविक्खो तओत्ति अणेगंतवाओ तत्तवाओ। स खलु एवं इहरहेगंतो मिच्छत्तमेसो न इत्तो ववत्था। अणारिहमेअं। संसारिणो उ सिद्धत्तं। नाबद्धस्स मुत्ती सद्दत्थरहिआ। अणाइमं बंधो पवाहेणं अईअकालतुल्लो। अबद्धबंधणे वाऽमुत्ती पुणोबंधपसंगओ अविसेसो अबद्धमुक्काणं। अणाइजोगेवि विओगो कंचणोवलनाएणं। न दिदिक्खा अकरणस्स। न यादिट्ठंमि एसा। न सहजाए निवित्ती। न निवित्तीए आयट्ठाणं॥

सर्वशत्रुक्षये सति तथा सर्वव्याधिविगमे, एवं सर्वार्थसंयोगेन सता तथा सर्वेच्छासंप्राप्त्या यादृशमेतत्सुखं भवति, अतोऽनन्तगुणमेव सिद्धसुखम्। कुतः इत्याह-भावशत्रुक्षयादितः। आदिशब्दाद्भावव्याधिविगमादयो गृह्यन्ते। तथा चाह-रागादयो भावशत्रवः, रागद्वेषमोहाः, जीवापकारित्वात्। कर्मोदया व्याधयः, तथाजीवपीडनात्। परमलब्धय-

स्त्वर्थाः, परार्थहेतुत्वेन। अनिच्छेच्छा इच्छा सर्वथा तन्निवृत्त्या। एवं सूक्ष्ममेतत्सुखं न तत्त्वतः परमार्थेन इतरेण गम्यते। असिद्धेन निदर्शनमाह-यतिसुखमिवाऽयतिना विशिष्टक्षायोपशमिक-भाववेद्यत्वादस्य, एवमारोग्य-सुखमिव रोगिणेति । उक्तं च-"रागाईणमभावे, जं होइ सुहं तयं जिणो मुणइ । ण हि सण्णिवायगहिओ, जाणइ तदभावजं सोक्खं ॥" इति विभाषा कर्त्तव्या । सर्वथाचिन्त्यमेतत्स्वरूपेण सिद्धसुखं न तत्त्वतो मतेरविषयत्वात् । साद्यपर्यवसितं प्रमाणतः एकसिद्धापेक्षया न तु तत्प्रवाहमधिकृत्य, प्रवाहतस्त्वनादि तदोघमाश्रित्य । तथा चाह-तेऽपि भगवन्तः सिद्धा एवं एकसिद्धापेक्षया साद्यपर्य-वसिताः प्रवाहापेक्षया अनाद्यपर्यवसिता इति । समाने भव्यत्वादौ कथमेतदेवम् ? इत्याह-तथाभव्यत्वादिभावात् तथाफलपरिपाकीह तथाभव्यत्वम् । अत एवाह-विचित्र-मेतत्तथा-भव्यत्वादि । कुतः ? इत्याह-तथाफलभेदेन कालादिभेदभाविफलभेदेनेत्यर्थः । समाने भव्यत्वे सहका-रिभेदात्फलभेद इत्याशङ्कापोहायाह-नाविचित्रे तथाभव्यत्वादौ

सहकारिभेदः । किमिति ? इत्याह-तदपेक्षस्तक इति तदत-त्स्वभावत्वे तदुपनिपाताभावादिति । अनेकान्तवादस्तत्त्ववादः सर्वकारणसामर्थ्यापादनात् स खल्वनेकान्तवाद एवं तथाभव्य-त्वादि-भावे, इतरथैकान्तः सर्वथा भव्यत्वादेस्तुल्यतायाम् । ततः किम् ? इत्याह-मिथ्यात्वमेष एकान्तः । कुतः ? इत्याह-नातो व्यवस्था एकान्तात् भव्यत्वाभेदे सहकारिभेदस्यायोगात् तत्कर्मताभावात् कर्मणोऽपि कारकत्वात् । अतत्स्वभावस्य च कारकत्वासंभवादिति भावनीयम् । अत एवाह-अनार्हतमेतदे-कान्ताश्रयणम् । प्रस्तुतप्रसाधकमेव न्यायान्तरमाह-संसारिण एव सिद्धत्वं, नान्यस्य । कोऽयं नियमः ? इत्याह-नाबद्धस्य मुक्तिः तात्त्विकी, इत्याह-शब्दार्थरहिता बन्धाभावेन । अयं चानादिमान् बन्धः प्रवाहेण संतत्या । कथं युक्तिसङ्गतोऽभूति-भावेन इत्याह-अतीतकालतुल्यः स हि प्रवाहेणानादिमाननुभूत-वर्त्तमानभावश्च । यथोक्तम्-''भवति स नामातीतः, प्राप्तो यो नाम वर्तमानत्वम् । एष्यंश्च नाम स भवति, यः प्राप्स्यति वर्त्तमानत्वम्'' ।। किं वाऽबद्धबन्धने प्रथमं अमुक्तिर्मुक्त्यभावः ।

कुतः ? इत्याह-पुनर्बन्धप्रसङ्गात् अबद्धत्वेन हेतुना । तथा चाह-अविशेषो(ऽ)बद्धमुक्तयोरिति । अनादिमति बन्धे मोक्षाभावः तत्स्वाभाविकत्वेनेत्याशङ्कानिराशायाह-अनादियोगेऽपि सति वियोगोऽविरुद्ध एव काञ्चनोपलज़ातेन लोके तथादर्शनात्, योगो बन्ध इत्यनर्थान्तरम् । आदावबद्धस्य दिदृक्षा, बद्धमुक्तस्य तु न सेति दोषाभावादादिमानेव बन्धोऽस्त्वित्याशङ्काव्यपोहायाह-न दिदृक्षाऽकरणस्येन्द्रियरहितस्य बद्धस्य चैतानि । तथा न चादृष्टे एषा दिदृक्षा, द्रष्टुमिच्छा दिदृक्षेति कृत्वा । सहजैवैषेत्यारेकानिराकरणायाह-न सहजाया निवृत्तिर्दिदृक्षायाश्चैतन्यवत् । अस्तु वेयमित्यभ्युपेत्य दोषमाह-न निवृत्तौ दिदृक्षाया आत्मनः स्थानं, तदव्यतिरेकात् । तथा चाह-

नयण्णहा तस्सेसा, न भव्वत्ततुल्ला नाएणं, न केवलजीवरूवमेअं, न भाविजोगाविक्खाए तुल्लत्तं, तया केवलत्तेण सयाविसेसओ, तहा सहावकप्पणमप्पमाणमेव । एसे व दोसो परिकप्पिआए, परिणामभेआ बंधाइभेउत्ति साहू । सव्वनयविसुद्धीए

निरुवचरिओभयभावेणं । न अप्पभूअं कम्मं । न परिकप्पिअमेअं । न एवं भवादिभेओ । न भवाभावो उ सिद्धी ॥

नान्यथा तस्यैषा आत्मनो दिदृक्षाऽयोगात् । तदव्यतिरेकेऽपि भव्यत्वस्येव तन्निवृत्तौ दोषाभाव इत्याशङ्कापोहायाह- न भव्यत्वतुल्या न्यायेन दिदृक्षा । कुतः ? इत्याह-न केवलजीवरूपमेतद्भव्यत्वम् । दिदृक्षा तु केवलजीवरूपेत्यर्थः । न भावियोगापेक्षया महदादिभावे तदा केवलत्वेन तुल्यत्वं दिदृक्षायाः भव्यत्वेन । अत्र युक्तिमाह-तदा केवलत्वेन भावियोगाभावे सदा अविशेषात्तथा सांसिद्धिकत्वेन तदूर्ध्वमपि दिदृक्षापत्तिरिति हृदयम् । एवं स्वभावैवेयं दिदृक्षा या महदादिभावाद्विकारदर्शने केवलावस्थायां निवर्त्तते, इत्येतदाशङ्क्याह- तथा स्वभावकल्पनं कैवल्याविशेषे प्रक्रमाद्दिदृक्षाया भावाभावस्वभावकल्पनमप्रमाणमेव । आत्मनस्तद्भेदापत्तेः प्रकृतेः पुरुषाधिकत्वेन तद्भावापत्त्येति गर्भः । अत एवाह-एष एव दोषः प्रमाणाभावलक्षणः परिकल्पितायां दिदृक्षायां अभ्युपगम्यमानायां तथा हि परिकल्पिता न किञ्चित्, कथं तत्र

प्रमाणवृत्तिरिति । तदेवं व्यवस्थिते सति परिणामभेदादात्मन इति प्रक्रमः । बन्धादिभेदो बन्धमोक्षभेद इत्येतत्साधु प्रमाणोपपन्नम् । न खल्वन्ययोगवियोगौ विहाय मुख्यः परिणामभेदः, भवाच्च मुक्तिरनादिमांश्च भव इति नीत्या । अत एवाह-सर्वनयविशुद्ध्या । अनन्तरोदितसाधुफलोपदर्शनायाह-निरुपचरितोभयभावेन प्रक्रमात् मुख्यबन्धमोक्षभावेन, एवं द्रव्यास्तिकमतमधिकृत्य कृता निरूपणा । पर्यायास्तिकमत-मधिकृत्याह-नात्मभूतं कर्म, न बोधस्वलक्षणमेवेत्यर्थः । तथा न परिकल्पितमसदेवैतत्कर्म-वासनादिरूपम् । कुतः ? इत्याह-नैवं भवादिभेदः । आत्मभूते परिकल्पिते वा कर्मणि बोधमात्रा-विशेषेण क्षणभेदेऽपि मुक्तक्षणभेदवन्न भवापवर्गविशेषः । तथा न भवाभाव एव सिद्धिः, सन्तानोच्छेदरूपा प्रध्यातप्रदीपोपमा । अत्र युक्तिमाह-

न तदुच्छेदेणुप्पाओ । न एवं समंजसत्तं । नाऽणाइमंत भवो । न हेउफलभावो । तस्स तहा सहावकप्पणमजुत्तं निराहारन्नयकओ निओगेणं । तस्सेव तहाभावे जुत्तमेअं सुहुममट्ठपयमेअं ।

विचिन्तिअव्वं महापण्णाएत्ति ॥

न तदुच्छेदेऽनुत्पादः, न सन्तानोच्छेदेऽनुत्पादस्तस्यैव । किं तर्ह्युत्पाद एव यथाऽसौ सन्नुच्छिद्यते, एवमसन्नप्युत्पद्यतामिति को विरोधः ? । यद्येवं ततः किम् ? इत्याह-नैवं समञ्जसत्वं न्यायोपपन्नत्वम् । कथम् ? इत्याह-एवं हि नानादिमान् भवः संसारः कदाचिदेव सन्तानोत्पत्तेः । तथा न हेतुफलभावः । चरमाद्यक्षणयोरकारणकार्यत्वात् । पक्षान्तर-निरासायाह-तस्य तथास्वभावकल्पनमयुक्तम् । कुतः ? इत्याह-निराधारोऽन्वयः कृतो नियोगेन, अयमत्र भावार्थः । स्वो भाव इत्यात्मीया सत्ता स्वभावः । एवं च स निवृत्तिस्वभाव इति स्वाभाविकी आत्मीया सत्तेति निराधारत्वम् । यद्वाऽन्वयाभाव-स्तन्निवृत्तेस्तत्त्वादिति नियोगग्रहणमवश्यमिदमित्थमन्यथा शब्दार्थायोगादिति ख्यापनार्थं, एवमाद्यक्षणेऽपि भावनीयम् । अत एवाह-तस्यैव तथाभावे युक्तमेतत्तथास्वभावकल्पनमिति सूक्ष्ममर्थपदमेतद्भाव-गम्यत्वात्, विचिन्तितव्यं महाप्रज्ञया, अन्यथा ज्ञातुमशक्यत्वादिति । आनुषङ्गिकमभिधाय प्रकृतमाह-अपज्जवसिअमेव सिद्धसुक्खं । इत्तो चेवुत्तमं इमं । सव्वहा

अणुस्सुगत्तेणंतभावाओ । लोगंतसिद्धिवासिणो एए । जत्थ य एगो तत्थ निअमा अणंता । अकम्मुणो गई पुव्वपओगेण अलाउप्पभिइनायओ । निअमो अओ चेव अफुसमानगईए गमणं उक्करिसविसेसओ इअं । अव्वुच्छेओ भव्वाण अणंतभावेण । एअमणंताणंतयं समया इत्थ नायं । भव्वत्तं जोगयामित्तमेव केसिंचि पडिमाजुग्गदारुनिदंसणेणं । ववहारमयमेअं । एसोऽवि तत्तंगं पवित्तिविसोहणेण अणेगंतसिद्धीओ निच्छयंगभावेण । परिसुद्धो उ केवलं एसा आणा इह भगवओ समंतभद्दा तिकोडिपरिसुद्धीए अपुणबंधगाइगम्मा ।

अपर्यवसितमेवमुक्तेन विधिना सिद्धसौख्यम् । अत एव कारणादुत्तममिदम् । एतदेव स्पष्टमभिधातुमाहसर्वथाऽनुत्सुकत्वे सति अनन्तभावात्कारणात् । क्व निवास एषाम् ? इत्याह- लोकान्तसिद्धिवासिन एते । चतुर्दशरज्ज्वा-त्मकलोकान्ते या सिद्धिः प्रशस्तक्षेत्ररूपा तद्वासिन एते सिद्धाः । कथं व्यव-स्थिताः ? इत्याह-यत्रैकः सिद्धस्तत्र क्षेत्रे नियमान्नियोगेनानन्ताः सिद्धाः। उक्तं च-''जत्थ य एगो सिद्धो, तत्थ अणंता भवक्खयविमुक्का । अण्णोण्णमणाबाहं चिट्ठंति सुही सुहं

पत्ता''॥ कथमिह कर्मक्षये लोकान्तगमनम् ? इत्याह-अकर्मणः सिद्धस्य गतिरितो लोकान्तं पूर्वप्रयोगेण हेतुना तत्स्वाभाव्यात्। कथमेतदेवं प्रतिपत्तव्यम् ? इत्याह-अलाबुप्रभृतिज्ञाततः, अष्टमृल्लेपलिप्तजलक्षिप्ता-धोनिमग्नतदपगमोद्ध्र्वगमन-स्वभावालाबुवत्। प्रभृतिग्रहणादेरण्डफलादिग्रहः। ऊर्ध्वगमनं तत्रैव चासकृद्गमनागमनं किं न ? इत्येतदाशङ्क्याह-नियमोऽत एवालाबुप्रभृतिज्ञाततः एकसमयादिः, उत्पलपत्रशतव्यति-भेददृष्टान्तेन एकसमये न तद्गतिर्युक्तेत्याशङ्कापोहायाह-अस्पृशद्गत्या गमनं सिद्धस्य सिद्धिक्षेत्रं प्रतिस्पृशद्गतिमदपेक्षया चोत्पलपत्रशतव्यतिभेद-दृष्टान्तः। कथमियं संभवति ? इत्याह-उत्कर्षविशेषत इयं गत्युत्कर्षविशेषदर्शनादेवमस्पृशद्गतिः संभवतीति भावनीयम्। सिद्धस्यापुनरागमनात्कालस्य चानादित्वात्, षण्मासान्तः प्रायोऽनेकसिद्धेर्भव्योच्छेदप्रसङ्ग इति विभ्रमनिरासार्थमाह-अव्यवच्छेदो भव्यानामनन्तभावेन, तथा सिद्धिगमनादावपि वनस्पत्यादिषु कायस्थितिक्षयदर्शना-दनन्तस्याऽपि राशेः क्षयोपपत्तेः पुनः संशय इति तद्व्यवच्छि-त्त्यर्थमाह-एतदनन्तानन्तकं एतद्भव्यानन्तकमनन्तानन्तकं न

युक्तानन्तकादि-समयाः अत्र ज्ञातं, तेषां प्रतिक्षणमतिक्रमेऽ-नुच्छेदोऽनन्तत्वात् । कथं तर्ह्येतत् ? उच्यते-"ऋतुर्व्यतीतः परिवर्त्तते पुनः, क्षयं प्रयातः पुनरेति चन्द्रमाः । गतं गतं नैव तु संनिवर्त्तते, जलं नदीनां च नृणां च जीवितम्" इति । उच्यत एतद्व्यवहारतस्तूच्यते, अन्यथा तस्यैव परावृत्तौ बाल्या-द्यनिवृत्तिः । तस्य तद्बाल्याद्यापादनस्वभावत्वादिति परिभावनीयम् । अतो न क्षयो भव्यानामिति स्थितम् । एवं च सति भव्यत्वं योग्यतामात्रमेव सिद्धिं प्रति केषाञ्चित्प्राणिनां येन कदाचिदपि सेत्स्यन्ति । तथा चागमः-'भव्वावि न सिज्झिसंति केइ' इत्यादि । भव्यत्वं सिद्धिगमनयोग्यत्वम् । फलगम्या च योग्यता । को वा एवमभव्येभ्यो विशेषो भव्यानाम् ? इत्याशङ्काव्यपोहायाह-प्रतिमायोग्यदारुनिदर्शनेन, तथा हि-तुल्यायां प्रतिनिष्पत्तौ तथाप्येकं दारुप्रतिमायोग्यं ग्रन्थ्यादिशून्यतया न तदन्यद्युक्ततयेत्यादिविद्वदङ्गनादिसिद्ध-मेतत् । न चात्रापि तत्र स्वभावत्वादिविकल्पचिन्ता कार्या । कुतः ? इत्याह-व्यवहारमतमेतत्, अयं चैवं व्यवस्थितः, इति भावितमेव । न चायं संवृत्तिरूप इत्याह-एषोऽपि तत्त्वाङ्गमेषोऽपि

व्यवहारनयः परमार्थाङ्गं इह प्रक्रमे, तथा योग्यता बुद्धेरपि सन्निबन्धनत्वात् । तत्स्वभावाविशेषे तु दार्वन्तरवदयोग्य-दारुण्यपि, तथा बुद्ध्यसिद्धेरित्यादिनिर्लोठितमन्यत्र । इत्यनुष्ठानमेवाधिकृत्याह-एषोऽपि तत्त्वाङ्गम् । यथोक्तम्-''जइ जिणमयं पवज्जह ता मा ववहारनिच्छये मुयह । ववहारणयुच्छेए तित्थुच्छेओ जतोवस्सं'' ॥ अत एषोऽपि व्यवहार-नयस्तत्त्वाङ्गं; प्रवृत्तौ मोक्षाङ्गमित्यर्थः । कुतः ? इत्याह-प्रवृत्तिविशोधनेन तन्मतेन प्रव्रज्यादिप्रदानात्परलोकप्रवृत्ति - विशोधनेन, इत्थमनेकान्तसिद्धितः सन्नीत्या, तथा निश्चयाङ्गभावेन । एवं प्रवृत्त्याऽपूर्वकरणादिप्राप्तेः । परिशुद्धस्तु केवलमाज्ञापेक्षी पुष्टालम्बनः । एषाऽऽज्ञेह भगवत उभयनयगर्भा । अथवा सर्वैव पञ्चसूत्रोक्ता । किंविशिष्टा ? इत्याह-समन्तभद्रा, सर्वतो निर्दोषा। कथम् ? इत्याह-त्रिकोटिपरिशुद्ध्या कषच्छेदतापपरिशुद्ध्या । इयं च भागवती सदाज्ञा सर्वैव अपुनर्बन्धकादिगम्या । अपुनर्बन्धकादयो ये सत्त्वा उत्कृष्टां कर्मस्थितिं, तथा अपुनर्बन्धकत्वेन ये क्षपयन्ति ते खल्वपुनर्बन्धकाः ।

आदिशब्दान्मार्गाभिमुखमार्गपतितादयः परिगृह्यन्ते । दृढप्रतिज्ञालोचकादिलिङ्गाः एतद्गम्येयं न संसाराभिनन्दिगम्या, तेषां ह्यतो विषयप्रतिभासमात्रं ज्ञानमुदेति । न तद्द्वेषत्वादि-वेदकमिति । उक्तं च-"न यथाऽवस्थितं शास्त्रं, खल्वङ्को वेत्ति जातुचित् । ध्यामलादपि बिम्बात्तु, निर्मलः स्यात्स्वहेतुतः" ॥

अपुनर्बन्धकत्वादिलिङ्गमाह-

एअप्पिअत्तं खलु इत्थ लिंगं ओचित्तपवित्तिविन्नेअं संवेगसाहगं निअमा । न एसा अन्नेसिं देआ । लिंगविवज्जयाओ तप्परिण्णा । तयणुग्गहट्ठयाए आमकुंभोदगनासनाएणं एसा करुणत्ति वुच्चइ, एगंतपरिसुद्धा अविराहणाफला तिलोगनाहबहुमाणेणं निस्सेअससाहिग त्ति पव्वज्जाफलसुत्तं सम्मत्तं ॥

॥ समाप्तं पञ्चसूत्रकं कृतं चिरन्तनाचार्यैः ॥

एतत्प्रियत्वं खल्वत्र लिङ्गम् । आज्ञाप्रियत्वमपुन-र्बन्धकादिलिङ्गम् । प्रियत्वमुपलक्षणं, श्रवणाभ्यासादेः । एतदप्यौचित्यप्रवृत्तिविज्ञेयं, तदाराधनेन तद्बहुमानात् । औचित्यबाधया तु प्रवृत्तौ न तत्प्रियत्वं मोह एवासाविति ।

एतत्प्रियत्वमेव विशेष्यते-संवेगसाधकं नियमात् । यस्य भागवती सदाज्ञा प्रिया तस्य नियमतः संवेग इति। यत एवमतो नैषा अन्येभ्यो देया। नैषा भागवती सदाज्ञा अन्येभ्योऽपुनर्बन्धकादिव्यतिरिक्तेभ्यः संसाराभिनन्दिभ्यो देया। कथं ते ज्ञायन्ते ? इत्याह-लिङ्गविपर्ययात्तत्परिज्ञा । प्रक्रमादपुनर्बन्धकादिलिङ्गविपर्ययात् संज्ञा, न द्वेषादिलक्षणा-त्तत्परिज्ञा संसाराभिनन्दिपरिज्ञा। उक्तं च-"क्षुद्रो लोभरतिर्दीनो, मत्सरी भयवान् शठः । अज्ञो भवाभिनन्दी स्यान्निष्फलारम्भसङ्गतः" ।। किमिति न तेभ्यो देया ? इत्याह-तदनुग्रहार्थं संसाराभिनन्दिसत्त्वानुग्रहार्थम्। उक्तं च-"अप्रशान्तमतौ शास्त्रसद्भावप्रतिपादनम्। दोषायाभिनवोदीर्णे, शमनीयमिव ज्वरे" ।। इहैव निदर्शनमाह-आमकुम्भोदकन्यासज्ञातेन । उक्तं च-"आमे घडे निहित्तं, जहा जलं तं घडं विणासेइ । इय सिद्धंतरहस्सं, अप्पाहारं विणासेइ"।। एषा करुणोच्यते, अयोग्येभ्यः सदाज्ञाऽप्रदानरूपा। किंवि-शिष्टा ? इत्याह-एकान्तपरिशुद्धा, तदपायपरिहारेण। अत एवेयम-विराधनाफला, सम्यगालोचनेन। न

पुनर्ग्लानापथ्य-प्रदानेन निबन्धनकरुणावत्तदाभासेति। इयं चैवंभूता त्रिलोक-नाथबहुमानेन हेतुना निःश्रेयससाधिकेति । किमुक्तं भवति ? नानागमिकस्येयं भवति, किं तु परिणतागमिकस्य । अस्य च भगवत्येवं बहुमानः । एवं चेयं मोक्षसाधिकैव सानुबन्धसुप्रवृत्तिभावेन । इति प्रव्रज्याफलसूत्रं समाप्तम् । एवं पञ्चमसूत्रव्याख्या समाप्ता ॥

॥ समाप्तं पञ्चसूत्रकं व्याख्यानतोऽपि ॥

नमः श्रुतदेवतायै भगवत्यै । सर्वनमस्कारार्हेभ्यो नमः ।

सर्ववन्दनाऽर्हान् वन्दे ।

सर्वोपकारिणामिच्छामो वैयावृत्त्यम् ।

सर्वानुभावादौचित्येन मे धर्मे प्रवृत्तिर्भवतु ।

सर्वे सत्त्वाः सुखिनःसन्तु ।

सर्वे सत्त्वाः सुखिनःसन्तु । सर्वे सत्त्वाः सुखिनःसन्तु ।

। पञ्चसूत्रकटीका समाप्ता ।

कृतिः सिताम्बराचार्यहरिभद्रस्य, धर्मतो याकिनीमहत्तरासूनोः ।

। ग्रन्थाग्रमनुष्टुप्छन्दउद्देशतः शतान्यष्टावशीत्यधिकानि ।

॥ श्रीरस्तु ॥

પોપટની જેમ શ્રી પંચસૂત્રનો પાઠ કરી જવાથી સંકલેશની પીડા શમતી નથી. એ પીડા શમાવવા માટે સૂત્રમાં બતાવેલા ઉપાયોનું આસેવન કરવું પડે. પાપનો પ્રતિઘાત (નાશ) કર્યા વિના ગુણને ખીલવવાની મહેનત સફળ બનતી નથી. ગુણોનું સર્જન કરવા તરફ દોટ મૂકતા પહેલા, ભૂમિકા રૂપે પાયાની સફાઈ કરવી અનિવાર્ય છે. અને તોજ ગુણસંપન્ન બની શકાશે. પાપને પોષનારો, પંપાળનારો કે પાપની પથારીમાં આનંદથી આળોટનારો ગુણોનું બીજાધાન કરવા લાખ મહેનત કરે, તેની મહેનત વિપરીત દિશાની છે. આ વાત બહુ ભારપૂર્વક આ સૂત્રમાં થઈ છે.

સૌ પ્રથમ પાપોનો નાશ, પછી ધર્મગુણનું બીજાધાન કરવાનું. ધર્મ, સાધુધર્મ જ છે માટે સાધુધર્મનું પરિભાવન કરવાનું. પછી પ્રવ્રજ્યા ગ્રહણ, પ્રવ્રજ્યાનું પાલન અને અંતે મોક્ષ. આ તત્વોની ઉંડી વિચારણા માટે વાંચો સટીક પંચસૂત્ર !

શ્રી પંચસૂત્ર સટીક,
પૂ. સાધુ–સાધ્વીજી ભગવંતો
વિહારમાં પણ સાથે રાખીને
તેનું વાંચન–મનન–નિદિધ્યાસન કરી શકે
તેવા કદમાં પ્રકાશિત કરવામાં આવ્યું છે.
આ પ્રકાશનનો લાભ
શ્રી આદેશ્વર જૈન મૂર્તિપૂજક દેરાસર
ઉપાશ્રય ટ્રસ્ટ – મોટામીંયા માંગરોળ તરફથી
લેવામાં આવ્યો છે. આ શ્રી સંઘે પોતાના
જ્ઞાનદ્રવ્યનો સદુપયોગ કર્યો છે તેની
અમો હાર્દિક અનુમોદના કરીએ છીએ

– શ્રી જિનાજ્ઞા પ્રકાશન